

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA PEDAGOGIJU

MARTINA JAJTIĆ

**INTEGRACIJA SLIJEPIH OSOBA U
ODGOJNO-OBRAZOVNI SUSTAV
(S NAGLASKOM NA VISOKOŠKOLSKO
OBRAZOVANJE)**

DIPLOMSKI RAD

Mentor:

Prof.dr.sc. Neven Hrvatić

Zagreb, 2013.

SADRŽAJ

1. UVOD	4
2. TEŠKOĆE U RAZVOJU	6
2.1. PODJELA TEŠKOĆA U RAZVOJU	6
2.1.1. Oštećenje vida	8
2.1.1.1. Karakteristike slijepe osobe	9
3. INTEGRACIJA OSOBA S TEŠKOĆAMA U RAZVOJU	12
3.1. TERMINOLOŠKO IZJEDNAČAVANJE I/ILI RAZLIKOVANJE INTEGRACIJE I INKLUZIJE	13
3.2. OD SEGREGACIJE DO INTEGRACIJE	14
3.3. PREDNOSTI INTEGRACIJSKOG OBRAZOVANJA	16
4. SLIJEPO DIJETE U VRTIĆU	18
4.1. POTICANJE USPJEŠNE INTEGRACIJE SLIJEPOG DJETETA U VRTIĆ	19
4.1.1. Uloga igre u vrtiću u poticanju uspješne integracije i socijalizacije slijepog djeteta	20
4.2. VAŽNOST OPTIMALNO UREĐENOG VRTIĆKOG PROSTORA	21
5. INTEGRACIJSKI ODGOJ I OBRAZOVANJE SLIJEPIH UČENIKA U REDOVNOJ ŠKOLI	23
5.1. ZNAČAJKE TRADICIONALNE I INTEGRACIJSKE NASTAVE	24
5.1.1. Integracijski nastavnik	25
5.2. NASTAVNE METODE U RADU SA SLIJEPIH UČENICIMA	26
5.2.1. Nastavne metode, sredstva i pomagala u radu sa slijepim učenicima u pojedinim nastavnim predmetima	28
5.3. PRILAGODBA PROSTORNOG OKRUŽENJA ŠKOLE	31
5.4. VREDNOVANJE SLIJEPIH UČENIKA U REDOVNOJ ŠKOLI	31
5.4.1. Odnos školskog uspjeha i socijalizacije kod slijepih učenika	33
5.5. STAVOVI NASTAVNIKA I RODITELJA O INTEGRACIJI U REDOVNE ŠKOLE	34
6. INTEGRACIJA SLIJEPIH OSOBA U VISOKOŠKOLSKE USTANOVE	36
6.1. PRIJELAZ IZ SREDNJE ŠKOLE NA VISOKO UČILIŠTE	36
6.1.1. Procedure pri upisu na fakultet	37
6.1.2. Broj studenata s oštećenjima vida na Sveučilištu u Zagrebu	38
6.2. POMOĆ I PODRŠKA SLIJEPIH STUDENTIMA	39
6.2.1. Financijska potpora slijepim studentima	40

6.2.2. Službe potpore slijepim studentima	41
6.2.2.1. Ured za studente s invaliditetom Sveučilišta u Zagrebu	42
6.2.3. Vršnjačka potpora studentima s invaliditetom.....	44
6.3. SLIJEPI STUDENTI U NASTAVI.....	44
6.3.1. Prilagodbe i nastavna pomagala za slijepe studente	45
6.3.2. Obrazovni uspjeh slijepih studenata	46
6.4. SMJEŠTAJ ZA SLIJEPE STUDENTE.....	47
6.5. PRILAGOĐENOST STUDENTSKE MENZE SLIJEPIM STUDENTIMA.....	47
6.6. MOGUĆNOST ZAPOSLENJA ZA SLIJEPE STUDENTE TIJEKOM I NAKON STUDIJA	48
6.7. SLOBODNO VRIJEME SLIJEPOG STUDENTA.....	49
7. EMPIRIJSKI DIO	50
7.1. ODREĐENJE PROBLEMA ISTRAŽIVANJA	50
7.1.1. Problem i cilj istraživanja	50
7.1.2. Hipoteze istraživanja.....	50
7.2. PROVOĐENJE ISTRAŽIVANJA	51
7.2.1. Uzorak istraživanja	51
7.2.2. Instrument istraživanja.....	51
7.2.3. Način provođenja istraživanja.....	51
7.3. ANALIZA I INTERPRETACIJA PODATAKA.....	51
7.3.1. Prilagođenost aktivnosti i nastave slijepim osobama tijekom školovanja	51
7.3.2. Fizička prilagođenost vrtića, škola i fakulteta slijepim osobama	55
7.3.3. Vrednovanje slijepih učenika i studenata.....	56
7.3.4. Pronalazak i prilagodba smještaja za slijepe studente.....	57
7.3.5. Pravo na financijsku potporu za slijepe studente	58
7.3.6. Mogućnost pronalaska posla za slijepog studenta	58
7.3.7. Dostupnost literature slijepim studentima.....	59
7.3.8. Pristupačnost studentske menze.....	60
7.3.9. Uključenost slijepih studenata u aktivnosti slobodnog vremena	60
7.3.10. Zaključna razmatranja na temelju provedene analize	61
8. ZAKLJUČAK	63
9. LITERATURA.....	65
10. SAŽETAK.....	68
ABSTRACT	69

1. UVOD

Pravo na obrazovanje jedno je od temeljnih prava svakog čovjeka, neovisno o dobi, spolu, vjeri, etničkoj pripadnosti, socijalnom statusu ili pak teškoćama. No, upravo su tjelesne teškoće godinama bile uzrok nedovoljnog stupnja integracije pa čak i njenog potpunog nepostojanja. Stoga se, jačanjem svijesti o važnosti participiranja u školstvu, stjecanja znanja, iskustva i sposobnosti, javlja ideja o tzv. integracijskom tipu obrazovanja nasuprot dualnom koji je osobe s teškoćama fizički i funkcionalno odvajao od osoba bez teškoća.

Jedna od teškoća zbog koje su osobe ograničene u obavljanju određenih aktivnosti je sljepoća. Nemogućnost percepcije svijeta vidom onemogućuje pojedincu da u potpunosti doživi svoju okolinu i ljude u njoj. U području odgoja i obrazovanja slijepoj su osobi nužne određene prilagodbe kako bi savladala zadane sadržaje, stekla samostalnost u radu, ojačala samopouzdanje i socijalne kontakte te si otvorila vrata za daljnja napredovanja. S obzirom da se o integraciji slijepih osoba počelo govoriti tek šezdesetih godina 20. stoljeća, dandanas, osim teškoće koju slijepo osobe imaju, postoje dodatne prepreke koje je potrebno prevladati da bi njihova integracija bila potpuna. Stoga sam za svoj diplomski rad odlučila skrenuti pažnju na one koji imaju pravo i mogućnosti ostvariti svoje ciljeve, biti jednako uspješni kao i ostali ljudi i stvoriti svoj svijet vlastitim radom, no kojima je za to potrebno malo više vremena i potpore.

O slijepoj se djeci govori u različitim stručnim knjigama i časopisima koji se bave područjem specijalne pedagogije. Opisuju se njihove karakteristike, metodika rada u vrtiću i školama, nude se savjeti o poticanju ravnomyernog napredovanja slijepog djeteta i djece bez teškoća, kako na fizičkoj i psihičkoj tako i na društvenoj i emocionalnoj razini. Međutim, potaknuta znatiželjom i divljenjem prema dvjema slijepim studenticama s moje druge studentske grupe koje su, unatoč teškoći, uspješno izvršavale sve svoje obveze na fakultetu, smatrala sam korisnim posvetiti se upravo slijepim studentima. Znamo da studij na fakultetu nije lak, a ako uz to postoje i dodatni otežavajući faktori, rad će biti još zahtjevniji.

Manjak literature koja opisuje ovu populaciju ljudi i integraciju u visokoškolski sustav, problem je s kojim sam se susrela odmah na početku kreiranja rada. To me dodatno ohrabrilo da pišem o ovoj problematici i možda potaknem i druge da se njoj posvete. Zato sam odlučila, putem intervjua s nekoliko slijepih studenata, dati kratki prikaz njihova školovanja na predškolskoj i školskoj razini, a poseban naglasak staviti na studij na visokoškolskim sastavnicama. Prema tome, u radu će se na svim razinama školovanja govoriti o fizičkoj prilagođenosti ustanova, metodičkim prilagodbama, obrazovnom uspjehu i socijalnim

odnosima, a na visokoškolskoj razini još i o procedurama pri upisu na fakultet, financijskoj potpori studentima, oblicima podrške, smještaju, prehrani, mogućnosti zaposlenja, aktivnostima slobodnog vremena i slično. Ovaj je rad mali doprinos ionako oskudnim spoznajama o problematici slijepih studenata, no nadam se da će potaknuti na promišljanje o trenutnom položaju te populacije i ponuditi neke nove temelje za još bolju i čvršću integraciju u sustav visokoškolskog obrazovanja.

2. TEŠKOĆE U RAZVOJU

S obzirom da su glavni akteri ovog rada osobe s oštećenjima vida, konkretnije, slijepe osobe, prije svega je bitno uočiti što se uopće podrazumijeva pod pojmom „teškoće u razvoju“, koje vrste teškoća postoje, važnost njihove prevencije i rehabilitacije, zatim, ključne odrednice vezane uz samu sljepoću, kao i karakteristike slijepih osoba u tjelesnom, emocionalnom, socijalnom, spoznajnom i motivacijskom području.

Postoje različiti termini kojima se želi opisati ova pojava, poput: abnormalnost, anomalnost, asocijalnost, defektnost, devijantnost, smetnje u razvoju, ometenost u razvoju, oštećenja u razvoju itd. Terminologija se mijenja u skladu s društvenim promjenama i promjenama u odnosu prema osobama sa specifičnostima u razvoju (Kovačević, prema Biondić, 1993). Tako se danas najčešće koristi pojam „teškoće u razvoju“ iz nekoliko razloga: prvo, odgovara međunarodno prihvaćenom anglosaksonskom nazivlju „developmental disability“; zatim, upućuje na interdisciplinarnost, jer pojam „razvoj“ uključuje i discipline poput biologije, medicine, psihologije, sociologije i sl.; naposljetku, njime se ne etiketira osoba i nema negativnu konotaciju koju izražavaju termini poput invalidnosti i ometenosti (Biondić, 1993).

2.1. PODJELA TEŠKOĆA U RAZVOJU

Prema Članku 2. Pravilnika o osnovnoškolskom i srednjoškolskom odgoju i obrazovanju učenika s teškoćama¹ učenik s teškoćama je onaj „čije smanjene sposobnosti u međudjelovanju s preprekama iz okoline ograničavaju njegovo puno i učinkovito sudjelovanje u odgojno-obrazovnom procesu na ravnopravnoj osnovi s ostalim učenicima, a nastaju zbog tjelesnih, mentalnih, intelektualnih, osjetilnih i/ili neuroloških oštećenja i funkcija te zbog teškoća u svladavanju nastavnih sadržaja (učenju) ili teškoća prilagodbe školskim zadacima i aktivnostima“ (2013: 1). Iako se u definiciji spominje učenik, opisane odrednice značajne su za bilo koju osobu s teškoćama.

Nadalje, različiti autori nude nam podjele teškoća u razvoju koje su vrlo slične, jer sadrže navedene čimbenike nastajanja teškoća, ali one nisu identične. Ako se vratimo na već citirani Pravilnik, možemo primijetiti da su prema Orijentacijskoj listi (2013: 19) vrste teškoća slijedeće:

- Oštećenja vida
- Oštećenja sluha

¹ Podaci su preuzeti s internetske stranice <http://www.public.mzos.hr/fgs.axd?id=19673> [26.7.2013.]

- Oštećenja jezično-govorne komunikacije i specifične teškoće u učenju
- Oštećenja organa i organskih sustava
- Poremećaji u razvoju intelektualnog funkcioniranja
- Poremećaji u ponašanju i oštećenja mentalnog zdravlja
- Postojanje više vrsta i stupnjeva teškoća u psihofizičkom razvoju.

Autor Biondić (1993) nudi nam podjelu u kojoj su teškoće razgranate na ovaj način:

- Oštećenja vida
- Oštećenja sluha
- Oštećenja stato-motorike
- Oštećenja govorne funkcije
- Oštećenja mentalnih funkcija
- Poremećaji socio-emocionalnih funkcija.

Osim ove dvije podjele zanimljivo je navesti i treću autorice Biasiol Babić (2009) koja konciznije definira, u ovom slučaju, učenike koji imaju teškoće:

- Učenici s teškoćama u razvoju
- Učenici s teškoćama u učenju, problemima u ponašanju i emocionalnim problemima
- Učenici s teškoćama uvjetovanim odgojnim, socijalnim, ekonomskim, kulturnim i jezičnim čimbenicima.

Ako se ukratko osvrnemo na podjelu teškoća prema različitim autorima, možemo primijetiti da se autorica Biasiol Babić opredijelila za općenitiju verziju naspram ostalih dviju podjela. Pretpostavljam da pod „učenike s teškoćama u razvoju“ podrazumijeva učenike s oštećenjima vida, sluha, motorike, govora i mentalnih funkcija. No, smatram da bi se to trebalo bolje naglasiti. Također, teškoće u učenju, problemi u ponašanju i emocionalni problemi stavljeni su pod jednu kategoriju unutar ove podjele, ali mišljenja sam da to nije posve ispravno, jer ne mora nužno značiti da su navedeni problemi uzročno-posljedično povezani, pa stoga stvaraju konfuziju. Zanimljivo je da samo ova autorica navodi u posebnu kategoriju odgojne, ekonomske, kulturne i jezične čimbenike kao elemente koji uzrokuju različite teškoće. Zatim, autor Biondić jedini ne spominje teškoće u učenju, ali zato uključuje poremećaje socio-emocionalnih funkcija pod koje podrazumijeva poremećaje u ponašanju, što se u Pravilniku i kod autorice Biasiol Babić jasno ističe. U Pravilniku se pod istu kategoriju stavljaju poremećaji u ponašanju i oštećenja mentalnog zdravlja, sa čime se opet ne bih složila, jer i dalje nema naznaka da su ove teškoće ikako povezane. Prvotno mi je bilo nejasno zbog čega su odvojeni poremećaji u razvoju intelektualnog funkcioniranja i oštećenja mentalnog razvoja, jer na prvi pogled ove teškoće opisuju identično stanje. Međutim, iz daljnjeg objašnjenja

teškoća proizlazi da se pod poremećaj intelektualnog funkcioniranja ubrajaju različiti stupnjevi mentalne retardacije, dok oštećenje mentalnog zdravlja uključuje poremećaje vezane uz stres, raspoloženje i ličnost, ali i poremećaje intelektualnog funkcioniranja. Prema tome, odvajanje intelektualnih i mentalnih poteškoća ne smatram potrebnim.

Na kraju ovog dijela htjela bih ponuditi vlastitu podjelu teškoća koja proizlazi iz međusobnog kombiniranja već navedenih podjela:

- Teškoće uzrokovane oštećenjem vida
- Teškoće uzrokovane oštećenjem sluha
- Teškoće uzrokovane oštećenjem stato-motorike (tjelesne teškoće uzrokovane povredom lokomotornog sustava, poremećajem središnjeg i perifernog živčanog sustava i nekim kroničnim bolestima, poput dijabetesa)
- Teškoće uzrokovane oštećenjem organa i organskih sustava (dišni, krvožilni, probavni, koža i potkožna tkiva, mokraćni, spolni)
- Teškoće uzrokovane poremećajem u intelektualnom funkcioniranju i oštećenjem mentalnog zdravlja
- Teškoće uzrokovane poremećajem u jezično-govornoj komunikaciji i specifične teškoće u učenju
- Poremećaji u ponašanju uzrokovani genetskim, psihičkim, emocionalnim, socijalnim, odgojnim i kulturnim čimbenicima
- Ostale teškoće uzrokovane odgojnim, socijalnim i ekonomskim čimbenicima
- Postojanje više teškoća u razvoju.

2.1.1. Oštećenje vida

S obzirom da se u svom radu bavim slijepim osobama, odlučila sam dati kratki prikaz ove vrste teškoće, kako bismo dobili bolji uvid u značajke i funkcioniranje osoba s oštećenjima vida.

Oštećenjem vida označava se raspon od približno normalnog vida do potpune sljepoće (Biondić, 1993) pa tako osobe s oštećenjem vida primaju manje vizualnih informacija nego osobe bez oštećenja (Fajdetić, prema Nenadić, 2007). Po pedagoškoj definiciji, slijepa je osoba ona koja ne može čitati crni tisak veličine Times New Roman 22 i zbog toga se koristi brajicom, točkastim taktilnim pismom za slijepce, a slabovidna se osoba može koristiti standardnim ili uvećanim crnim tiskom (Lukić, prema prema Nenadić, 2007).

Prema podacima iz Izvješća o osobama s invaliditetom u Republici Hrvatskoj do 17.siječnja 2013. registrirano je 520 437 osoba s teškoćama, što čini 12% od ukupnog

stanovništva Republike Hrvatske. Što se tiče osoba s oštećenjima vida, u Republici Hrvatskoj ih je u navedenom razdoblju bilo 17 979, odnosno 3.5% od ukupnog broja osoba s teškoćama. Slijepih je osoba oko 5 800 (Keserović, Rožman, 2013).

Osoba se ne treba nužno roditi s oštećenjem vida, već se ono može javiti u različitoj dobi. Ako se dijete ipak rodi s oštećenjem, uzroci su genetika, štetni faktori na plod tijekom trudnoće, poput virusa rubeole, ili pak prerano rođenje djeteta, zbog čega se nije dovoljno razvila mrežnica djetetova oka. Ako se dijete ne rodi s oštećenjem vida, ono može nastati u kasnijoj dobi kao posljedica traume ili bolesti, kao što je slučaj kod jedne od mojih ispitanica za intervju koja je oslijepila nakon operacije tumora, no o tome će biti riječi u empirijskom dijelu rada. U starijoj dobi oštećenje najčešće nastaje kao posljedica šećerne bolesti (Fajdetić, prema Nenadić, 2007).

2.1.1.1. Karakteristike slijepe osobe

Već u najranijoj fazi života potrebno je prepoznati eventualno oštećenje vida, jer će se na taj način moći pomoći osobi da se što bolje pripremi za svakodnevne situacije koje ju očekuju. Autorica Fajdetić (prema Nenadić, 2007) ističe kako se osobe oštećenog vida međusobno razlikuju po svojim karakteristikama, sposobnostima, vještinama, usvojenom znanju i ponašanju, makar imale potpuno identičnu medicinsku sliku svog stanja. Međutim, postoje neke karakteristike koje su značajne za ovu populaciju ljudi i koje se učestalo javljaju.

Budući da se slijepa osoba ne može koristiti vidom, svijet će najviše percipirati dodirrom, sluhom i govorom. Zato je važno osobi stalno govoriti gdje se nalazi, opisivati što se oko nje događa, na vrijeme je upozoriti na moguće prepreke ili promjene u prostoru i slično. Važno je dopustiti slijepoj osobi da svojim dodirrom upozna okolinu, jer naposljetku, dodir im služi i za čitanje brajice. Sluh će pomoći slijepoj osobi da bolje prepozna prepreke na putu, jer će joj se prilikom hodanja odbijati zvukovi koji će joj dati do znanja gdje se nalazi. Često možemo čuti od ljudi da slijepe osobe imaju bolje razvijena ostala osjetila kao „nadomjestak“ za vid, no, to nije točno. Slijepe osobe nemaju razvijenija osjetila od ljudi bez teškoća, već se nalaze u situaciji u kojoj moraju maksimalno iskoristiti preostala zdrava osjetila kako bi se mogle samostalno kretati i orijentirati.

Za slijepu osobu značajni su tzv. blindizmi. To su stereotipni pokreti različitih dijelova tijela koji se ponavljaju, a najčešće se javljaju u stresnim situacijama. Takvi pokreti nisu društveno prihvatljivi pa bi osobu trebalo na njih upozoriti. To su primjerice: trljanje očiju, okretanje glave, gestikulacija rukama ili njihanje, okretanje oko sebe (Fajdetić, prema Nenadić, 2007).

Što se tiče socijalnog i emocionalnog aspekta, smatram važnim spomenuti da se kod slijepo osobe, posebice kod slijepog djeteta, često manifestiraju plašljivost, uznemirenost, povučenost, smanjena inicijativnost i komunikativnost, kao i bježanje od stvarnosti. Također, slijepa osoba ne može dobro iskazati svoje osjećaje izrazima lica ili gestama, jer ih ne može naučiti imitacijom i po modelu. Iz istog razloga slijepo je dijete, primjerice, ograničeno u usvajanju modela ponašanja i svakodnevnih vještina, ophođenja s drugima i stvaranju prave slike o samome sebi. S obzirom da slijepa osoba ne može percipirati situacije na isti način kao i osobe bez teškoća, mogu se javiti otpor i nepoželjni oblici ponašanja, poput agresivnosti, destruktivnosti, hiperaktivnosti, odsustva samokontrole, depresivnosti, povlačenja u sebe itd. Između ostalog, zbog nemogućnosti zadovoljenja potrebe za uspjehom, afirmacijom, prihvaćanjem ili ljubavlju, slijepa osoba ima i niži prag tolerancije na frustraciju. Pronašla sam i podatak koji ukazuje na postojanje povećanog rizika da slijepo osobe budu zlostavljane. Primjerice, slijepo dijete u školi često je izloženo verbalnom, emocionalnom pa čak i fizičkom zlostavljanju, ponajviše zbog sporosti u napredovanju (Poljan, prema Nenadić, 2007).

Autorica Paković (prema Nenadić, 2007) pak naglašava da je uspješna socijalna integracija jedan od najvećih izazova s kojim se susreću osobe s oštećenjima vida. Zato je važno tim osobama pružiti podršku i omogućiti im da se što kvalitetnije uključe u društveni život. Prije svega važna je potpora obitelji, odnosno roditelja, braće i sestara. Oni bi trebali u potpunosti prihvatiti slijepu osobu i njene potrebe, i u skladu s tim se i ponašati. Primjerice, braća i sestre bi trebali slijepu osobu uključivati u svoje razgovore i aktivnosti, baš kao i roditelji, pri čemu je također od izričite važnosti da u odgoju slijepog djeteta jednako sudjeluju i otac i majka. Jedino će se tako slijepa osoba osjećati prihvaćeno i ravnopravno, a njena će potreba za bliskošću biti zadovoljena. Kad sam već spomenula podršku slijepoj osobi, htjela bih istaknuti rezultate jednog istraživanja autorica Leutar i Štambuk (2007). Istraživanje je provedeno na području cijele Hrvatske na uzorku od 710 ispitanika kojeg su sačinjavale osobe s teškoćama i roditelji osoba s teškoćama. Na temelju analize rezultata utvrđeno je da ispitanici najveću podršku dobivaju od vlastite djece i od supružnika, a zatim od roditelja i prijatelja. U istraživanju autora Panier Bagat i Sasso (2007) došlo se pak do saznanja da većina učenika ima za prijatelja osobu s teškoćom, njih 50.3% smatra da je njihovo prijateljstvo poput svakog drugog i da je osoba s teškoćom prihvaćena kao i svi ostali, dok njih 26.2% smatra takav prijateljski odnos posebnim, jer su povezani s osobom „koja pati“. Paralelno s tim osoba s teškoćom shvaćena je kao bolesna osoba čije stanje rastužuje ljude iz njene okoline. Zanimljiv je podatak da podrška rodbine dolazi nakon prijatelja, što se objašnjava novijim sociološkim trendom prema kojem slabi važnost rodbinstva s porastom

modernizacije društva. Nakon rodbine podršku daju kolege, zatim institucije poput Crkve, nevladinih organizacija te obrazovnih i socijalnih ustanova, a najveće nezadovoljstvo ispitanici iskazuju prema podršci političara i predstavnika vlasti. Također, zabrinjavajući je podatak da su ispitanici izrazito nezadovoljni potporom koju dobivaju od centra za socijalnu skrb, što može biti posljedica velikog broja korisnika, loših radnih uvjeta ili pak nekompetentnosti stručnjaka (Leutar, Štambuk, 2007) .

Ljudi iz okoline trebali bi prepoznati potrebe slijepe osobe i ohrabriti je da i ona sama iskaže svoje životne ciljeve i djeluje u tom smjeru. To bi se trebalo primjenjivati od rane dobi jer, kako navodi autor Leigh (prema Žic Ralić, Cvitković, 2011), ako dijete s teškoćama ne dobije na vrijeme adekvatnu pomoć od svojih vršnjaka i odraslih, ostat će na nižoj razini adaptivnog ponašanja u komunikaciji, neovisnosti, brizi o sebi, socijalnim vještinama i slično, što će se manifestirati u socijalnoj nekompetentnosti, nepoželjnim oblicima ponašanja te slabijoj motivaciji za rad. Razlog tome je i manje razvijena empatija među vršnjacima prema djetetu s teškoćom (Špelić, Zuliani, 2011). Kako navodi Jellison (prema Špelić, Zuliani, 2011), to se najčešće događa zbog nedovoljne pripremljenosti tipičnih učenika za dolazak učenika s teškoćom, o čemu bi prvenstveno učitelj trebao voditi brigu, ali i percipiranje učenika s teškoćama kao onih koji samo ometaju tipične učenike u školskim i izvanškolskim aktivnostima.

Slijepim osobama, i općenito svim osobama s teškoćama, trebalo bi dati do znanja da ih se razumije, poštuje i cijeni onakvima kakve one jesu. No, iz navedenih istraživanja uočavamo da još uvijek nije potpuno razvijena svijest o važnosti podrške slijepim osobama. Da bi slijepa osoba mogla što prije početi samostalno upoznavati svijet u kojem se nalazi te rasti i razvijati se u skladu s karakteristikama svoje dobi, prvenstveno se trebaju ohrabrivati njena socijalna interakcija i intervencija okoline prema toj osobi.

3. INTEGRACIJA OSOBA S TEŠKOĆAMA U RAZVOJU

Brojni autori pišu o važnosti integracije u različitim aspektima društvenog života pa tako i u odgojno-obrazovnom sustavu. S obzirom da integraciju smatram ključnom za tematiku kojom se ovdje bavim, za potrebe ovog rada odlučila sam se osvrnuti upravo na taj fenomen i izdvojiti neke glavne karakteristike.

Na temelju pročitane literature zaključujem da je integracija proces kojim se uspješno priključuju osobe s teškoćama u *redovni odgojno-obrazovni sustav*, s ciljem formiranja aktivnog građanina koji će u skladu sa svojim mogućnostima i potrebama moći sudjelovati u svakodnevnim aktivnostima odgojno-obrazovnog sustava, pa time i u aktivnostima koje obuhvaćaju cjelokupni društveni sustav. Nadalje, autorica Bouillet definira odgojno-obrazovnu integraciju kao „proces, cilj i organizacijski sustav koji podrazumijeva kreiranje uvjeta za djecu s teškoćama u razvoju koji će u svakom konkretnom slučaju osigurati najmanje restriktivnu okolinu za njihov razvoj; opravdana je samo ako se uz njezinu pomoć već u ranoj dobi poboljšava socijalni status te djece i usmjerena je prema široj socijalnoj integraciji osoba s posebnim potrebama i na slabljenje i nestajanje segregacijskih mehanizama koji i danas postoje u mnogim suvremenim društvima“ (2010: 9). Izdvojila bih i prokomentirala definiciju integracije autora Bacha iz 1975. godine (prema Biondić, 1993) koji je objašnjava kao metodu specijalnog odgoja koja omogućava što bolji zajednički odgoj djece s hendikepom i djece bez hendikepa. Ovu definiciju smatram problematičnom prvenstveno zbog pojma „hendikep“ koji je pridodan djeci s teškoćama. Mišljenja sam da takav izraz daje krivu percepciju osoba s teškoćama i k tome ih i etiketira, jer nas asocira na bolest. Ako se želi ostvariti gore navedeni cilj, tada ovakvo objašnjenje nije prihvatljivo. Prema tome, sintagma „osoba s hendikepom“ ne bi trebala biti dio definicije integracije, jer terminom „hendikep“ automatski umanjujemo, pa čak i odbacujemo, pravo značenje i svrhu integracije. Međutim, ne treba ni zanemariti činjenicu da je definicija nastala prije gotovo četrdeset godina, a od tada su se stvari po pitanju integracije i terminologije promijenile, i još uvijek se mijenjaju. Upravo iz tog razloga dat ću kratki povijesni pregled integracije u odgoju i obrazovanju, točnije, kako se s vremenom napuštalo mišljenje o potrebi segregacije osoba s teškoćama, a prihvaćao stav o važnosti uključivanja tih osoba u sva područja društvenog života. No, prije toga je potrebno spomenuti da različiti autori koriste i različitu terminologiju. Tako neki autori u sklopu odgojno-obrazovnog procesa govore o integraciji, a neki o inkluziji. U nastavku ću reći nešto više o tome.

3.1. TERMINOLOŠKO IZJEDNAČAVANJE I/ILI RAZLIKOVANJE INTEGRACIJE I INKLUZIJE

U prethodnom poglavlju navela sam na koji se način objašnjava integracija i u kojem kontekstu. No, umjesto integracije nerijetko možemo naići na pojam „inkluzija“, i to u odgojno-obrazovnom kontekstu. Postoji li razlika u terminima ili ne, razmatrat će se u ovom dijelu rada.

Autor Cerić (2008) daje vrlo jasan prikaz inkluzije i njenih karakteristika. Inkluzija se u širem smislu još naziva socijalna inkluzija, jer uključuje odnos na relaciji pojedinac-društvo i obrnuto. Ona uključuje tri međusobno zavisne dimenzije:

- 1) *prostornu*: označava blisku socijalnu i ekonomsku udaljenost
- 2) *odnosnu*: obuhvaća osjećaj pripadanja i prihvaćanja, interakciju, sudjelovanje u društvenim ulogama
- 3) *funkcionalnu*: uključuje povećanje mogućnosti, sposobnosti i kompetencija.

Navedemo li i podjelu integracije koju nudi autor Söder (prema Cerić, 2008), dobivamo slijedeće:

- 1) *fizička*: odnosi se na smještaj osobe s teškoćom u redovnu organizaciju bez nužne komunikacije i bez zajedničkih aktivnosti
- 2) *funkcionalna*: teži se smanjenju distance među skupinama i jačanju provedbe zajedničkih aktivnosti
- 3) *socijalna*: obuhvaća karakteristike oba prethodno navedena oblika.

Usporedimo li ove dvije podjele, možemo primijetiti da integracija i inkluzija imaju gotovo identične dimenzije, i što je najvažnije, teže k istom cilju. Već je navedeno da su te dimenzije međusobno zavisne, a iz njihovih karakteristika može se uočiti da svaka za sebe ne može ostvariti svrhu integracije odnosno inkluzije. Prema tome, kad se osobe s teškoćama fizički približe osobama bez teškoća, uz uključivanje u zajedničke aktivnosti i interakciju, pokušavamo osnažiti mogućnosti i sposobnosti koje osobe s teškoćama imaju, što dovodi do uspješnije realizacije njihovih ciljeva i uloga, a time i ojačati osjećaj pripadanja i prihvaćanja.

Ovom usporedbom dobili smo uvid u sličnosti integracije i inkluzije po pitanju njihovih ciljeva. Ipak, kad se koristimo terminima integracije i inkluzije, treba imati na umu razliku koja među njima postoji. Naime, u prethodnom poglavlju već je spomenuto da se integracijom služimo pod pretpostavkom da se osobe s teškoćama uvode u redovni odgojno-obrazovni sustav. Inkluzija je, međutim, širi pojam od integracije, jer ona podrazumijeva uključivanje u *cjelokupni društveni sustav* svih osoba, neovisno o potrebama, spolu, dobi,

etičkoj i nacionalnoj pripadnosti ili nekoj drugoj karakteristici po kojoj se te osobe razlikuju. Tako i autor Slatina (prema Cerić, 2008: 50) daje svoje shvaćanje inkluzije: „Inkluzija je pokret protiv predrasuda kojim se želi razvijati osjećaj društvene zajednice za toleranciju i razvoj pozitivnih stavova prema osobama koje su „drugačije“. Inkluzija je pokret protiv svih oblika diskriminacije i segregacije. To je pokret kojim se želi pružiti podrška osobama s posebnim potrebama u procesu uključivanja u ravnopravno sudjelovanje u životu ljudske zajednice“.

U svom sam se radu opredijelila za integraciju, jer je tematika slijepih osoba stavljena isključivo u odgojno-obrazovni proces. Također, vodim se idejom autorica Borić i Tomić (2012) da je procesu inkluzije prethodila upravo integracija i na taj način otvorila vrata društva djeci s teškoćama.

3.2. OD SEGREGACIJE DO INTEGRACIJE

Do prije šezdesetak godina osobe s teškoćama bile su marginalizirane i zakinute za pravo participiranja u okolini u kojoj se nalaze. Na njih se gledalo isključivo kao na bolesne osobe koje ne mogu na jednaki način savladavati svakodnevne životne prepreke, pa je tako bila i smanjena mogućnost njihova kvalitetnog razvoja u skladu s potrebama.

Integracija osoba s teškoćama ne može se ostvariti preko noći, jer je to proces za koji treba proći određeno vrijeme da bi se uočili pomaci. Važna je suradnja institucija i ljudi u promoviranju jednakih prava. Ukoliko ona izostane, u društvu se neće razviti svijest o ravnopravnom sudjelovanju u svakodnevnim aktivnostima te profesionalnom i gospodarskom životu. Prije svega potrebno je usmjeriti pažnju na odgojno-obrazovni sustav, jer preko njega ljudi, osim što stječu znanja iz različitih područja, jačaju svoje mogućnosti i sposobnosti, socijaliziraju se i razvijaju na emocionalnom planu. Međutim, osobe s teškoćama dugo su bile odvojene od osoba bez teškoća i smještane u specijalne ustanove. Iako su u tim ustanovama dobivale odgoj i obrazovanje u skladu s vlastitim potrebama i mogućnostima, osobe s teškoćama bile su zakinute za stjecanje dovoljnog socijalnog i emocionalnog iskustva kao i za aktivaciju svih potencijala koje posjeduju. Odvajanje osoba s teškoćama od osoba bez teškoća negativno se odrazilo i na odnos i mišljenja koja osobe bez teškoća imaju o osobama s teškoćama. S obzirom da osobe s teškoćama i bez teškoća nisu bile u doticaju, različitosti među njima teško su se mogle razumjeti i prihvatiti, što je pak rezultiralo stvaranjem predrasuda.

Autorica Sekulić-Majurec (1997) ističe da su na promjenu stava o osobama s teškoćama utjecale neke nove spoznaje iz područja psihologije i medicine, demokratizacija obrazovanja i dokumenti svjetskih organizacija.

U medicini se razvijaju grane poput protetike i kirurgije, povećava se mogućnost transplantacije i rehabilitacije te farmakoterapije. Uz upotrebu pomagala i implantata otklanjaju se ili umanjuju teškoće u razvoju te poboljšava kvaliteta života čovjeka.

Psihologijske spoznaje ukazuju na nepovoljni socijalni i emocionalni razvoj osoba s teškoćama već za vrijeme osnovnoškolskog obrazovanja, a uočene su i razlike među vršnjacima u kognitivnim sposobnostima.

Demokratizacijom obrazovanja tražila su se prava na jednaki odgoj i obrazovanje za sve ljude, neovisno o postojećim razlikama među njima. Takav stav rezultirao je Deklaracijom o pravima osoba s teškoćama u razvoju, a krajem 80-ih godina prošlog stoljeća Ujedinjeni narodi proglasili su desetljeće osoba s posebnim potrebama, s ciljem promicanja jednakih mogućnosti za sve ljude i njihovo cjelovito uključivanje u zajednicu (Daniels, Stafford, 2003).

Na temelju novih spoznaja i saznanja odlučilo se ukinuti odvojeno školovanje osoba s teškoćama i bez teškoća. Međutim, treba imati na umu da se integrirano obrazovanje ne bi trebalo provoditi pod svaku cijenu, već onda kad se procijeni da će uistinu koristiti djetetu s teškoćama i da će dijete moći napredovati. Kad je riječ o slijepoj djeci, istaknula bih da su ona uključena u redovne odgojno-obrazovne ustanove i na taj način jačaju svoje potencijale za ostvarenje životnih ciljeva. U skladu s time, vrijedno je spomenuti da postoje dva glavna načina provedbe integracije u redovnim odgojno-obrazovnim ustanovama (Megyery, prema Nenadić, 2007, Zrilić, 2011):

- 1) *Potpuna integracija* (učenici s teškoćama uključeni su u redovni razredni odjel, a nastavu prate prema redovnom ili prilagođenom programu, uz individualizirani pristup i produženi stručni postupak u kojem dobivaju pomoć stručnog suradnika)
- 2) *Djelomična integracija* (učenici s teškoćama pohađaju redovnu školu i razred, ali su i u posebnom razrednom odjeljenju u kojem nastavu prate prema prilagođenom ili posebnom programu i uz dodatnu pomoć stručnog suradnika; u redovitom razrednom odjelu pohađaju predmete iz područja kulture, a u posebnom obrazovne predmete po posebnom programu).

Smatram važnim spomenuti činjenicu da se i zakonski odredilo integrirano školovanje djece s teškoćama u razvoju i one bez njih. Prva država koja ga je ozakonila bila je Švedska (početkom 60-ih godina 20. stoljeća), potom Italija (1971.), zatim slijede Njemačka (1973.),

Švicarska (1974.), Francuska (1975.) te Velika Britanija i SAD (1976.). Hrvatska je 1980. godine ozakonila takvo školovanje Zakonom o odgoju i osnovnom obrazovanju.

3.3. PREDNOSTI INTEGRACIJSKOG OBRAZOVANJA

Ako se ukratko osvrnemo na značaj integracije koji ona ima u današnjem sustavu odgoja i obrazovanja, možemo uočiti da je ideja o procesu integracije unaprijedila sustav i društvo u cjelini. Osobe s teškoćama više nisu na margini i prihvaćene su kao ravnopravne u svim sferama društvene zajednice. Doduše, taj proces još uvijek nije završen i integracija sama po sebi nije u potpunosti zaživjela, no sve se više o njoj govori, piše i raspravlja, pa se teorijska saznanja pokušavaju provoditi i u praksi.

Od integrativnog tipa obrazovanja nemaju koristi samo osobe s teškoćama nego i osobe bez teškoća. Povežemo li to sa slijepim osobama, saznajemo da ako su one aktivno uključene u svakodnevna zbivanja i surađuju s ljudima iz svoje okoline, ne samo da će se kod njih poticati osjećaj pripadnosti i razvijati socijalizacija, već će i osobe bez teškoća bolje razumjeti različitosti među njima i jačati društvenu odgovornost. To će rezultirati smanjenjem predrasudnih stavova i diskriminacije, odnosno jačanjem socijalne kohezije. Slijepe osobe imat će priliku razgovarati s drugima i poticati sposobnost komuniciranja. Iako zbog svog oštećenja neće moći učiti po modelu o društveno prihvatljivom ponašanju, kroz interakciju s osobama koje ih okružuju moći će ga prepoznati i usvojiti. Kod osoba bez teškoća razvit će se osjećaj empatije, bolje će razumjeti potrebe osoba s teškoćama i doći će do spoznaje da osobe s teškoćama mogu prevladati prepreke te postizati uspjehe u različitim područjima.

Zanimljivo je da ovaj tip obrazovanja pozitivno utječe i na obitelj, kako osoba s teškoćama tako i osoba bez teškoća. Primjerice, ako se roditelji slijepe djece koja pohađaju istu školu međusobno upoznaju, moći će razmjenjivati iskustva o snalaženju i upravljanju potrebama svoje djece, organizirati zajedničke aktivnosti ili osnivati udruge. Njihov trud i volja da pomognu vlastitoj djeci potaknut će i roditelje djece bez teškoća da na bilo koji način pomognu tim obiteljima i da s njima surađuju. Na taj način stvorit će se osjećaj zajedništva, a svi sudionici bit će bogatiji za nova iskustva i znanja.

Da bismo bolje uočili pozitivne pomake nastale uvođenjem integracijskog obrazovanja, autor Cerić (2008) nam daje komparativni prikaz glavnih karakteristika tzv. dualnog obrazovanja, kod kojeg još uvijek postoji podjela na redovne i specijalne škole, i objedinjenog obrazovanja, u kojem se takva podjela želi ukinuti te staviti naglasak na individualne potrebe svakog djeteta s teškoćama, suradnju i timski rad (vidi Tablica 1.)

Tablica 1. *Komparativni prikaz dualnog i objedinjenog obrazovanja*
(Stainback i Stainback, prema Cerić, 2008)

	<i>Dualno obrazovanje</i>	<i>Objedinjeno obrazovanje</i>
<i>Karakteristike učenika</i>	Učenici su podijeljeni u redovne i specijalne škole na temelju „normalnih“ i „odstupajućih“ karakteristika	Uvažavaju se učenikove intelektualne, fizičke i psihološke različitosti
<i>Individualizacija</i>	Učenici su označeni kao specijalni	Učenici nisu etiketirani i naglašavaju se individualne potrebe svih učenika
<i>Metode poučavanja</i>	Korištenje specijalnih metoda	Upotreba metoda koje odgovaraju svakom učeniku u skladu s njegovim potrebama
<i>Profesionalni odnosi</i>	Stvaraju se razlike i prepreke među nastavnicima redovnih i specijalnih škola, što potiče nadmetanje	Suradnja, razmjena iskustva i resursa, poticanje odgovornosti
<i>Kurikulum</i>	Izbor sadržaja ograničen je s obzirom na kategorizaciju učenika	Izbor sadržaja prilagođen je potrebama svih učenika
<i>Težište</i>	Učenik se prebacuje u specijalnu školu ako ne može savladavati redovni program	Program redovne škole prilagođen je potrebama svih učenika
<i>„Stvarni“ svijet</i>	Neki učenici su uključeni isključivo u specijalni program	Svi su učenici uključeni u redovne škole
<i>Stav</i>	Obrazovanje se shvaća kao milosrđe	Obrazovanje svih učenika je očekivana praksa

4. SLIJEPO DIJETE U VRTIĆU

Prije nego što se osvrnem na visokoškolsko obrazovanje slijepih osoba, na čemu se temelji moj rad, odlučila sam ukratko prikazati obrazovni put kojim slijepa osoba mora proći da bi se uspješno uključila na visoka učilišta. Zato bih za početak rekla ponešto o vrtiću, jer se radi o predškolskom razdoblju djeteta koje je izuzetno važno za njegov daljnji razvoj, zatim o školskom obrazovanju i teorijski dio zaključila saznanjima o visokoškolskom obrazovanju.

Smatra se da bi slijepo dijete trebalo biti uključeno u redovni vrtić, jer će kroz interakciju sa svojim vršnjacima moći razvijati socijalne odnose. Iako će izostati kontakt očima, slijepo će dijete kroz igru i aktivnosti stalno biti u doticaju s ostalom djecom, pa će biti u mogućnosti naučiti pravila ponašanja, shvatiti važnost dijeljenja i suradnje, a i smanjit će se vjerojatnost za pojavu osjećaja usamljenosti.

Kad roditelji upisuju slijepo dijete u vrtić, ukazuju na teškoću koju dijete ima i na posebne odgojno-obrazovne potrebe koje ono zahtijeva. Najčešće je vrtić taj koji inicira suradnju s Centrom za odgoj i obrazovanje „Vinko Bek“, a stručnjaci iz Centra tada nude informacije o podršci i metodama rada sa slijepim djetetom.

Suradnjom svih zaposlenika koji su dio stručnog tima dječjeg vrtića određuje se kojem će se odgajatelju dodijeliti slijepo dijete i to na temelju procjene stavova odgajatelja i njihove motivacije za rad s tim djetetom.

Nakon što se odredi skupina koju će pohađati slijepo dijete, Centar za odgoj i obrazovanje „Vinko Bek“ organizira poduku za sve odgajatelje koji u svojim skupinama imaju djecu s teškoćama i obrađuju slijedeće teme:

- psihološke karakteristike djece s oštećenjem vida,
- metodika rada s djecom s oštećenjem vida,
- osnove pristupa i vođenja slijepih osoba,
- radionica o brajici,
- radionica sa simuliranim naočalama.

Odgajatelji potom sami organiziraju roditeljski sastanak na kojem će pripremiti roditelje djece bez oštećenja na dolazak slijepog djeteta u skupinu. Također, stručni suradnici Centra „Vinko Bek“ mogu biti prisutni na sastanku i objasniti roditeljima postojeću situaciju. Cilj sastanka je senzibilizirati roditelje o potrebama koje ima slijepo dijete u vrtiću i potaknuti ih na razgovor s vlastitom djecom o važnosti zajedničkog druženja i igre slijepog djeteta i djece bez teškoća (Lukić, prema Nenadić, 2007).

4.1. POTICANJE USPJEŠNE INTEGRACIJE SLIJEPOG DJETETA U VRTIĆ

Kao što je gotovo svakom djetetu koje prvi put kreće u vrtić odvajanje od bližnjih jedan veliki izazov, pa čak i traumatično iskustvo, tako je i slijepom djetetu teško naviknuti se na njemu posve novu okolinu i ljude. Da bi se dijete što prije uklopilo u rad skupine u kojoj se nalazi, prije svega je važno da odgajatelj u potpunosti prihvati dijete i posveti mu dovoljno pažnje. Odgajatelj bi se trebao približiti djetetu razgovorom, ali mu može dozvoliti i da mu opipa lice ili kosu, jer slijepa osoba lakše prepoznaje osobe i predmete ako se služi dodirima. Također, poželjno je da se ostala djeca predstave i kažu nešto o sebi, kako se zovu, koji su im hobiji, koje igre najviše vole i sl., jer će ih slijepo dijete tada moći lakše razlikovati, a možda i priključiti se skupini djece s kojom dijeli interese.

Slijepo dijete može sudjelovati u gotovo svim vrtićkim aktivnostima koje se provode, i to na tri načina (Lukić, prema Nenadić, 2007):

1. *Potpunim uključivanjem*

- u svim verbalnim aktivnostima, kroz priče, pjesmice, igre riječima, zagonetke, igranje uloga²
- u svim glazbenim aktivnostima, kroz pjevanje, slušanje, izvođenje ritma, brojalice³

2. *Djelomičnim uključivanjem*

- kroz likovne aktivnosti, modeliranjem, crtanjem i slikanjem na specifičnoj podlozi; uz usmeno objašnjenje slijepo dijete može upoznati skulpture, slike, fotografije, predmete od različitih materijala
- kroz tjelesne aktivnosti, u kojima slijepo dijete može bez problema sudjelovati, ali treba izbjegavati natjecateljske aktivnosti⁴

² Važno je spomenuti da slijepo dijete ima razvijenu govorno-jezičnu komunikaciju u skladu s dobi, a često je i malo naprednije, jer mu takva vrsta komunikacije omogućuje da bolje razumije pojave iz okoline koje ne može percipirati vidom. No, treba pripaziti da se kod slijepog djeteta ne pojavi verbalizam zbog kojeg je ono sklono stalnom pričanju, a da pritom ne razumije što govori i što mu se govori.

³ S obzirom da se slijepo dijete značajno oslanja na osjet sluha, ono često zavoli glazbu, pjeva i samo tvori ritam, a ta sklonost glazbi kod njega može razviti i sklonost plesu.

⁴ Ukoliko slijepo dijete treba usvojiti neki pokret, potrebno je demonstrirati mu ga na njegovu tijelu, uz verbalno objašnjenje. Međutim, prije nego što odgajatelj dodirne dijete, treba ga upozoriti da mu se približava i da će ga dotaknuti, jer slijepo dijete ne vidi ruke odgajatelja i može se prestrašiti.

3. *Na specifičan način*

Slijepo će dijete na specifičan način upoznavati prirodu i svoju okolinu. Primjerice, ono će opipom spoznati stablo, točnije njegovu koru, lišće i sl., ali neće moći pojmiti njegovu visinu i boju lišća, što mogu videća djeca. I ovdje je važno usmeno objašnjavanje pojava, predmeta i zbivanja u prirodi, npr. lišće je u jesen lomljivo i šušti pod nogama. Što se tiče posjeta kazalištu i gledanja crtića, slijepo bi dijete također trebalo u tome sudjelovati, s tim da bi mu se prije projekcije trebao prepričati kratki sadržaj i usmjeriti pažnja na bitne elemente. Dakle, važno je uključiti slijepo dijete i u aktivnosti izvan vrtića, a ne ograničiti ga samo na vrtićku skupinu.

4.1.1. Uloga igre u vrtiću u poticanju uspješne integracije i socijalizacije slijepog djeteta

Kao i svako dijete i slijepo se dijete voli igrati sa svojim prijateljima. Prema tome, bitno je uključiti slijepo dijete u sve igre koje se u skupini provode. Također, treba poticati videću djecu da se sama priključuju igri koju započinje ili izvodi slijepo dijete. Problem je što slijepo dijete ne može vidjeti kako se druga djeca igraju niti ih može oponašati pa se neće ni znati igrati. U tom slučaju djetetu treba objasniti pravila igre, pokazati mu igru i potaknuti ga da se i on sam uključi.

Iako slijepo dijete ne može koristiti osjetilo vida za igru, ono se vrlo uspješno oslanja na ostala osjetila – sluh, dodir, miris, okus, kao i na osjet gibanja. U skladu s time osmišljene su različite vrste igara kojima se pospješuje uporaba preostalih osjetila i pomoću kojih slijepo dijete, bez imalo neugode i straha od neuspjeha, može kvalitetno savladati određene vještine. Autori Zrilić i Košta (2008) opisuju četiri tipa igara koje imaju pozitivan utjecaj na slijepo dijete i koje razvijaju njegova osjetila:

1) *Igre kroz koje se razvija sluh*

Već sam ranije spomenula da se slijepo dijete u značajnoj mjeri koristi sluhom, jer njime lakše raspoznaje pojave u bližoj i daljoj okolini. Ovim će igrama „naučiti slušati“ te će iz mnoštva zvukova koji ga okružuju moći izdvojiti one koji su mu najvažniji i procijeniti iz kojeg smjera dolaze.

2) *Igre razvijanja opipa*

Opip je još jedno ključno osjetilo kojim se slijepo dijete služi, jer njime upoznaje svoju okolinu, i to analitičkim i sintetičkim načinom. Kad je riječ o analitičkoj percepciji, u tom slučaju slijepo dijete dodiruje pojedinačne dijelove nekog predmeta i „slaže mozaik“, odnosno kreira sliku cjelovitog predmeta. Sintetičkom percepcijom pak slijepo dijete dodiruje predmet u cijelosti i bez detalja i odmah raspoznaje o

kojem se predmetu radi. Kod slijepog je djeteta važno dobro i kvalitetno razviti osjetilo opipa, jer će mu koristiti u učenju i čitanju brajice.

3) *Igre razvijanja osjetila mirisa*

Slijepo će dijete osjetilom mirisa lako prepoznavati ugodne i neugodne mirise. Tako će, primjerice, znati što je za ručak, gdje se nalazi slastičarnica u nekoj ulici i sl. U proljeće je korisno igrati igru u kojoj će po mirisu prepoznavati različito cvijeće.

4) *Igre razvijanja okusa*

Okus će slijepom djetetu najviše poslužiti u raspoznavanju hrane i pića. Znat će što jede i pije i kakvog je okusa određena namirnica.

Igra je sredstvo pomoću kojeg slijepo dijete može jačati socijalne odnose sa svojim vršnjacima. Za vrijeme igre djeca međusobno razgovaraju, zabavljaju se, dijele predmete i surađuju. Važno je slijepo dijete naučiti izraze ljubaznog komuniciranja, poput: Izvoli!, Hvala!, Molim!, obratiti mu pažnju na nepoželjne oblike ponašanja i objasniti mu da je pri komunikaciji važno imati lice okrenuto prema sugovorniku. Na taj će način i djeca bez teškoća biti pristupačnija i otvorenija za razgovor sa slijepim djetetom. Međutim, odgajatelji bi uvijek trebali imati na umu da nije svako dijete toliko odvažno da samo inicira interakciju. Prema tome, i odgajatelj ima veliku ulogu u tome hoće li se djeca u skupini međusobno uvažavati, poštivati i družiti. Ako se među djecom ne razvija socijalna kohezija, odgajatelj bi svojim znanjem i umijećem trebao povezivati svu djecu i poticati osjećaj pripadnosti i zajednice. Zaključujem da igra značajno pomaže slijepom djetetu u njegovoj socijalizaciji i da postane ravnopravni član svoje vrtićke skupine. Također, djeca bez teškoća imaju priliku susresti se i sklopiti prijateljstva s djecom koja se od njih po nečemu razlikuju i imaju mogućnost naučiti uskladiti svoje želje, potrebe i ponašanja s potrebama druge djece.

4.2. VAŽNOST OPTIMALNO UREĐENOG VRTIČKOG PROSTORA

Prije nego što završim s dijelom o predškolskom odgoju i obrazovanju slijepog djeteta, htjela bih malo pažnje usmjeriti na prostor vrtića u kojem slijepo dijete boravi. Naime, već u ranoj fazi svog razvoja slijepo dijete mora naučiti orijentirati se u prostoru pomoću već spomenutih preostalih osjetila. To će mu pomoći da stekne hrabrost u kretanju i da se u budućnosti može bez straha kretati samostalno.

Kad dijete dođe u vrtić, prvenstveno je važno upoznati ga s izgledom prostorija kroz koje će prolaziti i u kojima će provoditi vrijeme. Pomoć u kretanju i orijentaciji slijepo dijete

dobiva od defektologa, no smatram da bi i odgajatelji trebali pružiti djetetu maksimalnu podršku i nastavljati rad defektologa. U hodniku vrtića slijepo dijete treba naučiti gdje se nalazi njegov ormarić za stvari. Da bi ga prepoznao, ormarić uvijek treba biti prvi ili označen nečime što slijepo dijete može lako opipati. Dijete treba naučiti kako spremi stvari u ormarić i u kojem se smjeru uputiti kako bi došao do svoje skupine. Kad se slijepo dijete nađe u prostoriji u kojoj prije nije boravio, primjerice ako prvi put dolazi u vrtićku skupinu, trebalo bi mu pomoći da opipom „nauči“ taj prostor, i to tako da krene od vrata pa onda lijevo ili desno uz zid. Također bi cijelo vrijeme trebalo verbalno objašnjavati djetetu gdje se nalazi i što dodiruje. Dodirom će prepoznavati predmete koji se nalaze u prostoriji, ali i dobiti osjećaj veličine samog prostora.

Integracijski prostor u vrtiću postiže se organizacijom centara aktivnosti koji su u skladu s interesima svakog djeteta, poput centra za likovne aktivnosti, za znanost, za dramske igre i slično (Daniels i Stafford, 2003). Kad u skupinu ulazi slijepo dijete, važno je da se svi djelatnici vrtića dogovore oko bitnih stvari vezanih uz izgled prostora. Trebali bi znati da je opasno za dijete ako se vrata ili prozori ostave na pola otvoreni, jer postoji velika mogućnost da će se dijete udariti i ozlijediti. Oštri predmeti ne bi smjeli biti nadohvat ruke slijepom djetetu, a komadi namještaja trebali bi biti na predviđenom mjestu. Ukoliko se iz nekog razloga promijeni izgled prostorije i predmeti ili centri razmjestite, potrebno je slijepo dijete upozoriti na te promjene, pomoći mu da se snađe u novouređenom prostoru, ali i dati mu priliku da i sam istraži prostor. Za igru i učenje slijepo dijete može koristiti različite didaktičke materijale, poput: zvučne lopte, igračka koje se mogu rastaviti i sastaviti, materijala za modeliranje i građenje, taktilne slikovnice itd.

Kao što možemo vidjeti, prije svega funkcionalno dobro uređen prostor u vrtiću od velikog je značaja za slijepo dijete koje je tek u počecima učenja samostalnog kretanja i orijentacije. Da bi u tome bilo uspješno, važno je ponuditi mu sigurnu okolinu, pa pritom samopouzdanje, hrabrost i društvena prihvaćenost, koji su mu potrebni u daljnjoj budućnosti i školovanju, neće izostati.

5. INTEGRACIJSKI ODGOJ I OBRAZOVANJE SLIJEPIH UČENIKA U REDOVNOJ ŠKOLI

Već sam ranije govorila o tome na koji se način proces interakcije razvio unutar odgojno-obrazovnog sustava i koja je njegova važnost. Integracija posebno dolazi do izražaja tijekom razdoblja osnovnoškolskog odgoja i obrazovanja, jer je ono obavezno, pa se i najbolje vidi koja djeca ne mogu biti uključena u redovni sustav i iz kojih razloga. Autorica Šušnjara (2008) daje zanimljiv i vrlo značajan opis stanja u američkom odgoju i obrazovanju i prijelaza sa segregacijskog na integracijski školski sustav. Stoga sam ga odlučila ovdje navesti kao uvod u tematiku i usporedno prikazati situaciju u Hrvatskoj.

Otprilike do šezdesetih godina prošlog stoljeća u američkom odgojno-obrazovnom sustavu osobe s teškoćama bile su poprilično marginalizirane, a za učitelje koji su radili u specijalnim razredima smatralo se da im je potrebno posebno obrazovanje, da imaju „poseban kapacitet za rad ili neku nadnaravnu odliku“ (Šušnjara, 2008: 323). Među nastavnicima i djecom postojao je veliki jaz, i to do te mjere da nisu smjeli zajedno objedovati, specijalni razredi nalazili su se u podrumskim prostorijama, a učitelji i djeca smatrani su čudacima. To je dovelo do stvaranja tzv. „malih crvenih školskih zgrada“ koje su bile dio redovne škole, ali opet odvojene. Porastom broja učenika s teškoćama sve više dolazi do izražaja dualni tip obrazovanja, odnosno podjela na redovno i specijalno obrazovanje.

Godine 1954. roditelji djece s teškoćama pobunili su se protiv ovakvog sustava i osnovali udruge za promicanje prava učenika s teškoćama i za poticanje njihova sudjelovanja u redovnom školstvu. Te ciljeve su i ostvarivali, no sve do 1980. godine dualno je obrazovanje još uvijek postojalo. Problematika integracije učenika s teškoćama ipak nije jenjavala pa se njihovim stalnim medijskim eksponiranjem i javnim kazivanjima o tadašnjoj situaciji usustavilo integracijsko obrazovanje, kojim su i učenici s izrazito teškim poremećajima bili uključeni u redovni sustav. Ovakva odluka naišla je na negodovanja velikog broja učitelja koji su za rad s ovom kategorijom učenika morali biti dodatno stručno osposobljeni. Usprkos pokušaju odbacivanja integracijskog obrazovanja, ne samo u SAD-u već i u europskim zemljama, ideja o zajedničkom i ravnopravnom školovanju učenika s teškoćama i bez njih uspjela se očuvati u brojnim odgojno-obrazovnim sustavima.

5.1. ZNAČAJKE TRADICIONALNE I INTEGRACIJSKE NASTAVE

U tradicionalnoj školi glavni oblik izvođenja nastave je frontalni. Nastavnik prepričava učenicima sadržaj, a oni slušaju i vode bilješke. Pitanja se najčešće postavljaju pred kraj nastavnog sata ukoliko postoje neke nejasnoće. Iz toga zaključujemo da je nastava jednolična, bez elemenata kreativnosti, bez poticajnih faktora za učenje i napredovanje, i što je najvažnije, nije usmjerena na individualne potrebe svakog učenika. To ponajviše može biti problematično za učenike koji imaju neke posebne odgojno-obrazovne potrebe, primjerice za slijepo učenike. Izostankom prilagodbe nastavnog procesa, slijepi učenik neće moći u potpunosti zadovoljiti svoje potrebe ni razvijati svoja znanja i sposobnosti u različitim područjima.

Nasuprot tradicionalnoj stoji integracijska nastava. U njoj zajedno napreduju učenici s teškoćama i bez njih, uz što manje oscilacije. Pogrešno je smatrati da se svim učenicima s teškoćama treba prilagoditi samo sadržaj i to njegovim reduciranjem. Ako se osvrnemo na slijepog učenika u integrirajućoj (redovnoj) školi, primjećujemo da on može u potpunosti pratiti predviđeni nastavni sadržaj, naravno pod pretpostavkom da nema nekih intelektualnih poteškoća, što znači da se za razvoj njegovih sposobnosti, potencijala i talenata trebaju preoblikovati nastavne metode, način rada i pristup učeniku. Smatram da su te tri komponente međusobno povezane, jer ako se pažnja usmjeri samo na neku od njih, razvoj neće biti potpun. Primjerice, nastavnik može prilagoditi svoje metode rada slijepom učeniku, dati mu poseban materijal i pribor za rad, što će učeniku iznimno pomoći u učenju. Međutim, u nastavnom procesu učenici bi, osim novih znanja, trebali stjecati i sposobnosti. Ukoliko nastavnik ne mijenja oblik rada, primjerice, iz frontalne nastave u grupni rad ili rad u paru, slijepi će učenik teško moći razvijati svoj potencijal za komunikaciju i interakciju s drugima, neće moći razumjeti socijalne odnose i odnose među vršnjacima, a i postoji mogućnost da će dijete biti društveno izolirano i nakon što izađe iz školskih klupa. Dakle, integrirajućom nastavom ovakve posljedice žele se izbjeći pa se naglasak stavlja na individualne potrebe i vrijednosti učenika. Nadalje, bilo bi korisno prilagoditi i vrijeme izvođenja nastavnog sata, jer se dogodi da slijepi učenik ne može istom brzinom proći kroz sadržaj jednog nastavnog sata kao i njegovi vršnjaci bez teškoća. U tom slučaju može doći do zaostajanja u školskom uspjehu. Nastavnici bi toga trebali biti svjesni pa bi i ocjenjivanje i vrednovanje slijepog učenika trebali vršiti u skladu s okolnostima, jer „često je upravo ono uzrok traumama učenika, njihovu nezadovoljstvu i neuspjehu u školi“ (Šušnjara, 2008: 327).

Da bi integracija učenika s teškoćama u odgojno-obrazovni sustav bila kvalitetna, potreban je interdisciplinarni pristup u radu s njima, trajno usavršavanje učitelja i ostalih

stručnjaka i njihova podrška te kontinuirana suradnja s roditeljima (Zrilić, 2011). Jačanjem svijesti o važnosti poticanja razvoja učenika u tjelesnom, emocionalnom, socijalnom i spoznajnom području, i u skladu s njegovim mogućnostima, u cijelom se svijetu želi uvesti jednako školovanje za sve, odnosno ono koje će omogućiti optimalni razvoj i formiranje svakog djeteta (Šušnjara, 2008). Ako se osvrnemo na statističke podatke iz 2001. godine o integraciji djece s teškoćama u školski sustav u Republici Hrvatskoj, uočavamo da je od ukupno 13 000 djece i adolescenata s teškoćama u razvoju njih 10 000 uključeno u redovne škole, pri čemu 40% te djece pohađa djelomični program, a njih 60% je integrirano u cijelosti⁵. Radi usporedbe mogu navesti podatke iz talijanskog školskog sustava gdje je u školskoj godini 1999./2000. redovne škole pohađalo čak 97.8% učenika s teškoćama⁶, što je više nego u Hrvatskoj. Nažalost, nisam uspjela doći do novijih podataka, no vidimo da podaci od prije desetak godina već ukazuju na pozitivan trend u integraciji učenika s teškoćama. Stoga pretpostavljam da su danas ti podaci još i bolji.

5.1.1. Integracijski nastavnik

U gore navedenom poglavlju spomenula sam važnost promjene uloge nastavnika pri prelasku s tradicionalne na integriranu nastavu. Zbog toga navodim autora Milenovića (2011) koji opisuje stilove vodstva nastavnika u integracijskoj nastavi. Tako ističe da se demokratski stil na prvi pogled čini najprihvatljivijim, jer učenici imaju pravo donošenja odluka vezanih uz nastavni proces. Međutim, upitno je koliko od ovog stila imaju koristi učenici s teškoćama, odnosno, sudjeluju li u jednakom omjeru u odlučivanju kao i njihovi vršnjaci bez teškoća. Za autoritarni stil smatra se da nije prihvatljiv u integracijskoj nastavi, iako se ne odbacuje potreba da nastavnik tijekom jednog nastavnog sata upotrijebi različite postupke u različitim situacijama, pa i poseže za autoritetom. Najmanje primjenjiv stil je laissez-faire, odnosno popustljiv stil, jer je sve prepušteno učenicima. Nastavnik upućuje na literaturu i materijale za rad, ali je ravnodušan i ne pomaže učenicima u svladavanju problema u učenju. Ovakav stil posebno ne pogoduje učenicima s teškoćama, ili konkretnije slijepim učenicima, jer im je potrebna pomoć nastavnika kroz individualni pristup.

U integracijskoj nastavi nastavnik ipak mora biti otvoreniji prema učenicima, davati im savjete, planirati njihove aktivnosti i formirati grupe za rad. Trebao bi imati ulogu

⁵ Podaci su preuzeti s internetske stranice <http://www.oecd.org/countries/croatia/38614202.pdf> [28.7.2013.]

⁶ Podaci su preuzeti s internetske stranice http://www.disabilitaincifre.it/descrizioni/integrazione_scolastica.pdf [1.8.2013.]

savjetnika, pomoćnika i motivatora, kako bi svi učenici, a posebno učenici s teškoćama, mogli postizati očekivane ishode učenja. Zahtjevi koje postavlja ne bi smjeli biti previsoki nego mora dobro procijeniti što učenici doista mogu ostvariti. Međutim, i dalje treba poticati učenike da „podižu ljestvicu“ svojih mogućnosti i svakim danom postižu sve bolje rezultate. Podaci dobiveni istraživanjima pokazuju da se optimalan razvoj učenika ostvaruje ukoliko se u nastavu uključe svi nastavnici, školsko osoblje, lokalna sredina, i najvažnije, roditelji, bilo djece s teškoćama ili bez njih. Zaključuje se da je prilagodljivi stil najprihvatljiviji, odnosno, nastavnik se ponaša i radi u skladu s okolnostima i zahtjevima nastave i njegovih učenika. On vodi nastavu i donosi odluke o bitnim pitanjima, ali istovremeno surađuje s učenicima i zajedno s njima kreira nastavni proces. To će dovesti do stvaranja opuštajuće atmosfere u razredu u kojoj će se svi učenici družiti i time doprinijeti većoj učinkovitosti integracijske nastave.

Dakle, možemo reći da nastavnik ima veliku ulogu u prihvaćanju učenika s teškoćama i njegovom daljnjem napredovanju. Slijepom će učeniku pomoći u svladavanju gradiva, primjerice tako što će i on sam naučiti brajicu i pripremati mu posebne materijale, poticati ga da ustraje u onome što radi, prilagodit će svoj način rada kako bi i slijepi učenik mogao bez problema usvojiti ono što se od njega traži i uključivat će ga u sve oblike grupnog rada da bi pospješio njegovu socijalizaciju. No, preduvjet svega je da nastavnik uistinu poznaje sve svoje učenike i da razumije njihove potrebe, želje i interese. U suprotnom, optimalan razvoj učenika će izostati, a nastavnik neće oplemenjivati svoj rad novim spoznajama iz teorije i prakse.

5.2. NASTAVNE METODE U RADU SA SLIJEPIM UČENICIMA

Kad govorimo o prilagodbi nastavnog sadržaja za slijepučenike, ne mislimo doslovno na njegovo reduciranje. Slijepi učenici u pravilu mogu savladati gotovo sve što je propisano, uz minimalne preinake u nekim nastavnim predmetima. Zapravo je riječ o usklađivanju metoda rada i potreba učenika. Da bi slijepi učenik napredovao i ostvario uspjeh, potrebno je primjenjivati one nastavne metode koje će mu to i omogućiti. Znamo da se slijepi učenik ne može služiti osjetom vida. Zato se pomoću različitih metoda mogu aktivirati preostala osjetila kojima učenik dobije (gotovo) cjelovitu sliku onoga što treba i želi naučiti. Metode koje se koriste za učenje i poučavanje slijepog učenika su slijedeće (Matok, prema Nenadić, 2007):

1. *Metoda usmenog izlaganja*

Smatra se da se ovom metodom gotovo i ne ostvaruje prilagodba, jer nastavnik objašnjava sve što radi, ne samo slijepom učeniku nego i videćim učenicima. Ona pretpostavlja da se slijepi učenik koristi sluhom. Zato je važno da nastavnik koristi jednostavne rečenice u govoru, da je zanimljiv i da pojašnjava riječi i rečenice koje se učenicima čine nejasnima. Njegov govor mora biti gramatički točan, dobre intonacije i ritma, kako bi slijepi učenik dobro čuo i razumio, s obzirom da ne vidi geste i mimike nastavnika.

2. *Metoda razgovora*

S obzirom na nemogućnost korištenja vida, za slijepog učenika govor ima veliku ulogu u spoznavanju pojava i predmeta. Dijalogom te razvojnim i slobodnim razgovorom slijepi učenik uči karakteristike predmeta koje će kasnije moći samostalno identificirati. Pritom u govoru ne treba izbjegavati izraze poput naziva boja ili riječi poput „gledati“ i „vidjeti“.

3. *Metoda pismenih i ilustrativnih radova*

Koristi se već u prvom razredu osnovne škole, jer pretpostavlja opismenjavanje na brajici, u čemu slijepom učeniku pomaže defektolog. U početku slijepi se učenik koristi Brailleovim pisaćim strojem, a u višim razredima prelazi na elektroničku bilježnicu. Po brzini pisanja slijepi učenik ne zaostaje za videćim učenicima, a zadatke rješava tako da ih pročita s listića na brajici i na posebnom papiru napiše tražene odgovore, prethodno ih numeriravši. Slijepi učenik sudjeluje u pismenim oblicima rada, poput prepisivanja, nadopunjavanja, diktata ili samostalnih sastavaka, i vrijede isti kriteriji vrednovanja kao i za videće učenike. Provjerava se pravopisna i gramatička točnost te stilističko oblikovanje teksta. Učitelj sam ispravlja rad na brajici, a u slučaju eventualnih teškoća traži pomoć od defektologa. No, slijepi učenik može i pročitati svoj pismeni rad, a učitelj mu tada usmeno ispravlja pogreške.

Kod ilustrativnih radova defektolog pomaže slijepom učeniku uz individualni pristup. Za izradu tablica i dijagrama slijepi će učenik koristiti Brailleov pisaći stroj, a za crtanje pribor kojeg čine folija za pozitivno crtanje i gumena podloga. No, treba znati da slijepi učenici neće jednako uspješno savladati izradu ilustrativnih radova kao videći učenici, ali će barem zadovoljiti minimalne kriterije.

4. *Metoda demonstracije*

Uz ovu metodu koristi se metoda izlaganja. Slijepom učeniku demonstriraju se slike, ilustracije, predmeti, film, pokreti i slično, i to tako da mu se navedeni predmet daje u

ruke uz usmeno pojašnjenje. Predmet mu se prvo opisuje u cijelosti, a zatim u detalje. Ukoliko se primjerice projicira film, slijepom učeniku treba dati jasne upute i usmjeriti mu pažnju na ključne elemente.

Pokreti će se pak demonstrirati tako da se izvedu na slijepom učeniku koji služi kao model.

5. *Metoda tiskanih radova*

Slijepi učenici koriste se udžbenicima, knjigama i člancima kao i videći učenici, ali su tekstovi pisani na brajici. Da bi slijepi učenik uspješno pročitao tekst na brajici, važna je razina njegova intelektualnog razvoja, zatim osjetljivost jagodice prstiju, motorička spretnost i uvježbanost. Umjesto tiskanih radova može se koristiti i tzv. „zvučna knjiga“, odnosno CD na kojem je snimljen određeni tekst.

6. *Metoda laboratorijskih radova*

Kod ove metode potrebna je najveća prilagodba, jer slijepi učenik ne može učiti imitacijom. Stoga, da bi odradio postavljeni zadatak, upotrebu predmeta, instrumenata i alata mora izvježbati individualno i tome posvetiti dovoljno vremena. Ponekad neke zadatke neće uspjeti izvršiti na jednom nastavnom satu. Tada je važno omogućiti mu da ga završi kod kuće uz pomoć roditelja ili na dodatnom satu, često uz pomoć defektologa. Učitelj i videći učenici trebali bi pomoći slijepom učeniku pri uključivanju u grupni rad, a ukoliko se aktivnost izvodi izvan učionice, kraj sebe bi trebao imati videćeg vodiča.

5.2.1. Nastavne metode, sredstva i pomagala u radu sa slijepim učenicima u pojedinim nastavnim predmetima

Osim prilagodbe metoda rada, uspjeh slijepog učenika ovisit će i o pristupačnosti i upotrebi posebnih nastavnih sredstava i pomagala. Iako se u nastavi koriste auditivna i audiovizualna sredstva koje i slijepi učenik može pratiti uz dodatna objašnjenja, dobro je znati da postoje pomagala koja učeniku s oštećenjem vida mogu značajno olakšati rad i učenje, no problem je što su neka pomagala izrazito skupa. U nastavku prilažem nekoliko slika posebnih pomagala (vidi Slika 1., Slika 2., Slika 3., Slika 4. i Slika 5.)⁷.

⁷ Preuzeto sa https://www.google.hr/search?_pomagala+za+slijepe&tbm=isch&um=1 [5.8.2013.]

Slika 1. *Brailleov pisaći stroj*

Slika 2. *Adaptirani udžbenik na brajici*

Slika 3. *Prijenosna elektronička bilježnica za pisanje*

Slika 4. *Taktilni globus*

Slika 5. *Brailleova tablica i šilo za pisanje brajice*

Na temelju iskustava učitelja koji rade sa slijepom djecom u redovnoj školi, autori Zrilić i Košta (2008) opisuju načine izvođenja nastave i upotrebe nastavnih pomagala u pojedinim predmetima.

Na satu hrvatskog jezika koristi se početnica na brajici, no problem je što je ona već oštećena pa je slijepom djetetu teško razaznati brajične znakove. U radu se kombiniraju metoda razgovora, čitanja, prepričavanja i slušanja. Ako se od učenika zahtijeva rješavanje zadataka vezanih uz tekst, odgovaranje na postavljena pitanja, izvođenje radnji koje se u tekstu spominju, rasprava o pročitanom i slično, važno je uključiti i slijepo dijete, jer je i ono sposobno na kvalitetan način odgovoriti na postavljene zahtjeve.

U matematici će slijepo dijete uspješno prepoznavati oblike, imenovati geometrijska tijela i likove i računati. Slijepa se djeca često služe prstima kako bi računali pa se zbog toga mogu javiti teškoće u savladavanju računskih radnji koje uključuju brojeve veće od 10.

Sat prirode i društva izvodit će se metodom razgovora i opisa. Također, slijepom će se djetetu dati u ruke predmeti da ih opipa i na taj način zapamti. Ako se obrađuje gradivo vezano uz godišnja doba, koristit će se zvučni efekti i mirisi kako bi se dočarala zbivanja u prirodi u pojedinim godišnjim periodima.

Tjelesni i zdravstveni odgoj vrlo je zanimljiv, jer se na tom nastavnom satu slijepo dijete mora oslanjati na svoju slušnu percepciju. Tako će se koristiti zvučna lopta, uža za preskakanje sa zvončićima, pljeskat će se rukama dok se trči kako bi dijete znalo u kojem smjeru treba ići itd. Pritom je važno objasniti ostalim učenicima da trebaju izbjegavati prepreke ukoliko ih slijepo dijete prati i treba ih podučiti načinima uključivanja slijepog djeteta u (gotovo) sve njihove aktivnosti. Slijepo dijete može služiti i kao model učitelju za pokazivanje određenih vježbi, jer će na taj način savladati neki pokret koji ne može naučiti metodom imitacije.

Posebnu pozornost posvetit ću predmetu glazbene kulture, jer, s obzirom da se slijepi učenik izričito oslanja na sluh, ali i opip, smatra se da on može bolje izvoditi glazbene aktivnosti od ostalih. Učitelj će na satu koristiti metode razgovora, demonstracije, pjevanja i slušne analize. Samim time dijete će učiti ritam, lakše će raspoznavati zvukove i imitirati ih, jačat će svoju koncentraciju, pažljivo će slušati, razvijati maštu i naučiti pjevati. Također, sposobnost prepoznavanja stvari i opipom slijepom će učeniku omogućiti da nauči svirati neki instrument i da razvija svoje motoričke sposobnosti i fine pokrete. Dakle, stvara se korelacija između glazbene i tjelesne kulture. Jačanjem senzibilnosti za glazbu slijepi se učenik uključuje u aktivnosti u kojima ravnopravno sudjeluje s ostalim učenicima iz razreda. Također, glazbene se aktivnosti mogu povezivati i s drugim nastavnim područjima, što stvara lepezu mogućnosti rada sa slijepim učenikom.

5.3. PRILAGODBA PROSTORNOG OKRUŽENJA ŠKOLE

Iako u korištenoj literaturi nisam pronašla odgovarajuće informacije o ovoj tematici, odlučila sam ipak osvrnuti se ukratko na nju. Naime, u dijelu rada u kojem govorim o vrtiću, spominjem i važnost uređenja vrtićkog prostora za slijepo dijete. Sukladno tome, smatram da bi se trebala obratiti pažnja i na školski prostor i saznanja o prostornom uređenju vrtića povezati sa školskim prostorom, pogotovo ako se radi o slijepim učenicima nižih razreda osnovne škole, jer se oni nalaze u teškoj situaciji po pitanju prilagodbe i kretanja od svojih vršnjaka.

Kad slijepo dijete prvi put ulazi u školu, potrebno je pomoći mu kako ne bi nailazio na prepreke. Prateći njegovo kretanje i verbalizacijom trebali bismo mu objasniti gdje se nalazi, što ga okružuje i kako nešto izgleda, te ga voditi do prostorija škole koje su mu bitne. Ulaskom u razred slijepo bi dijete trebalo osjetiti toplinu i ugodno ozračje. Bilo bi dobro kad bi slijepi učenik upoznao svoju učionicu i školu općenito prije nego što počne nastava, kako bi se već na početku mogao što lakše i samostalnije kretati školskim prostorom. Slijepom bi se učeniku trebalo omogućiti da opipom doživi predmete koji se nalaze u učionici, da ih dodirnom zapamti i da njima nauči manipulirati. Također, prostor kojim se slijepi učenik kreće ne smije biti pun prepreka. Neka predmeti uvijek budu na svom mjestu, stolovi, stolice, kutije s priborom za rad, likovni pribor i slično. Treba biti oprezan s predmetima koji na bilo koji način mogu ozlijediti učenike, a pogotovo slijepog učenika koji ih ne vidi, pa je bitno da učitelj ili nastavnik, kao i ostala djeca, na vrijeme upozore na moguće probleme. Ukoliko dođe do premještanja školskog inventara i pribora za rad, na to posebno treba upozoriti slijepog učenika kako bi znao kamo se treba uputiti.

Bit će zanimljivo vidjeti što o ovoj tematici misle slijepi studenti iz intervjua koji su i sami sudjelovali u nastavi u redovnim školama. Dakle, više riječi o tome bit će u empirijskom dijelu rada.

5.4. VREDNOVANJE SLIJEPIH UČENIKA U REDOVNOJ ŠKOLI

Bez obzira radi li se o slijepom učeniku ili učeniku s nekom drugom teškoćom, trebale bi postojati jasne smjernice u okviru kurikulumu koje će ukazivati na način praćenja, vrednovanja i ocjenjivanja te populacije učenika. Također, potrebno je odrediti željene ciljeve te vrijeme i strategije njihovog provođenja.

Prilikom praćenja slijepog učenika treba uvažavati njegove potrebe i sposobnosti za obavljanje određenih aktivnosti. Ne bi se trebalo dogoditi da se na isti način vrednuju

aktivnosti koje slijepi učenik i videći učenici ne mogu riješiti jednako uspješno. Treba uzeti u obzir vrijeme koje je slijepom učeniku potrebno za izvršenje pojedinog zadatka, kao i pomagala kojima se može služiti.

Vrlo je važno kontinuirano praćenje slijepog djeteta. Ono se odvija pojedinačno i kroz rad u skupini (Biasiol Babić, 2009). Na individualnoj razini promatra se sposobnost samostalnog rješavanja ponuđenih zadataka, promišljanje o njima i snalaženje, dok se za vrijeme grupnih aktivnosti može pratiti stupanj suradnje slijepog učenika s ostalom djecom, njegova uključenost u rad i motiviranost. Zapažanja se bilježe i stavljaju u dosje učenika. Da bi se ispitalo znanje slijepog učenika, ponekad će se trebati prilagoditi način provjere:

- slijepom će se učeniku produžiti vrijeme za izvršenje zadataka
- pisani materijal bit će tiskan na brajici i slijepi će ga učenik na brajici i rješavati
- pri crtanju elemenata iz geometrije slijepo će se dijete koristiti posebnim geometrijskim priborom, a smatram da se eventualne manje pogreške ili nepreciznosti ne bi trebale kažnjavati
- trebalo bi češće primjenjivati usmenu provjeru znanja, jer slijepom učeniku daje mogućnost da brže i uspješnije odgovori na postavljena pitanja
- ukoliko slijepi učenik mora raspoznati određene predmete, važno je dobro mu usmeno pojasniti o čemu se radi, zbog nemogućnosti korištenja vida, i navesti ga da dođe do odgovora
- u nastavnim predmetima u kojima se vrednuju motoričke sposobnosti, poput tjelesnog odgoja, trebalo bi pomoći slijepom učenikom pri izvođenju zahtijevanih radnji.

Autorica Biasiol Babić (2009) mišljenja je da bi se za djecu s teškoćama, općenito, trebalo primjenjivati isključivo opisno ocjenjivanje, pri čemu bi se jasno isticali pozitivni pomaci u radu, a time bi se i jačalo samopoštovanje učenika i osjećaj uspješnosti. Smatram da bi opisno ocjenjivanje svakako trebalo uzeti u obzir, no primjerice, ako osnovnoškolskog učenika s teškoćom, konkretno slijepog učenika, želimo integrirati u redovnu srednju školu i kasnije u visoko učilište, tada takav način ocjenjivanja nije dostatan.

5.4.1. Odnos školskog uspjeha i socijalizacije kod slijepih učenika

Prema istraživanjima provedenim 90-ih godina 20. stoljeća u svijetu i kod nas, djeca s teškoćama u razvoju u nepovoljnijem su socijalnom položaju u razredu od djece bez teškoća, odnosno ona ne mogu ostvariti dobre socijalne odnose sa svojim vršnjacima iz razreda (Sekulić-Majurec, 1997).

Jedan od faktora o kojem ovisi socijalni položaj djeteta vrsta je teškoće koju dijete ima pa se smatra da dijete s teškoćama intelektualnog funkcioniranja ima najviše problema u socijalizaciji. Najčešći je uzrok siromašna komunikacija, zbog čega dijete s teškoćom ne uspijeva doprijeti do svojih vršnjaka niti iskazati svoje želje i potrebe. Iz tog će razloga slijepi učenik biti socijalno izoliran i zakinut u usvajanju društvenih uloga koje se stječu imitacijom. Eaglestein je pak još 1975. godine napravio istraživanje o socijalnoj prihvaćenosti slijepih učenika i došao do spoznaje da učenici bez teškoća žele biti u interakciji sa slijepim učenikom, ali ih ipak češće odbijaju kao partnere za grupni rad (Runjić, Znaor, Oberman-Babić, 2000). Također, konstatirano je i da je važno kako učenik s teškoćom prihvaća sam sebe, jer će i o tome ovisiti hoće li biti prihvaćen u razredu i u kojoj mjeri.

Drugi važan faktor koji utječe na prihvaćenost učenika s teškoćama u razredu njegov je školski uspjeh. Kako navodi autorica Sekulić-Majurec (1997), ako učenik s teškoćom, u našem slučaju slijepi učenik, ima slabiji školski uspjeh, bit će u lošijem socijalnom položaju. Na ovu konstataciju nadovezala bih se rezultatima istraživanja nad slijepim i slabovidnim učenicima kojeg su provele već citirane autorice Runjić, Znaor i Oberman-Babić (2000), a koje su ustvrdile da će odnosi među slijepim i slabovidnim učenicima i učenicima bez teškoća biti bolji ukoliko je bolji školski uspjeh slijepih i slabovidnih. Ističu da je školski uspjeh značajna komponenta socijalizacije kojom se može utjecati na odgojno-obrazovnu integraciju slijepih učenika. Zato bi im trebalo osigurati što pristupačnije uvjete za rad i adekvatan materijal i pribor kako bi u školi bili uspješni, na taj način jačali svoju samostalnost i, naravno, ostvarili glavni cilj-integraciju. Međutim, treba ipak znati da se boljim školskim uspjehom ne uspostavlja automatski i bolji socijalni položaj, iako je uspjeh važan faktor u tom procesu, jer odnosi među vršnjacima ovise i o drugim čimbenicima, poput spola, intelektualnog statusa, crta ličnosti, stavova učitelja⁸ ili socijalnog iskustva stečenog tijekom djetinjstva⁹.

⁸ Rezultati nekih istraživanja pokazali su da su stavovi učitelja prema učenicima s teškoćama nerijetko negativni i kao takvi se prenose na ostale učenike u razredu.

⁹ Ako su učenici s teškoćama u djetinjstvu bili predmet izrugivanja i odbacivanja, to će se negativno odraziti na ponašanje djece s teškoćama prema drugima u razredu i uzrokovat će njihovu neprihvaćenost.

Nasuprot gore navedenim rezultatima istraživanjima stoje zaključci autorice Poljan (prema Nenadić, 2007) kojima se ističe da su u Hrvatskoj djeca s oštećenjima vida bolje prilagođena socijalnoj okolini od djece s drugim vrstama teškoća. Također, učenici bez teškoća imaju pozitivan stav kad je riječ o pružanju pomoći slijepim učenicima, no treba paziti da pomoć ne bude uvjetovana obvezom djece bez teškoća. Najznačajniji problemi koje slijepi učenici navode tiču se socijalne izolacije, emocionalnog i fizičkog zlostavljanja koje provode njihovi vršnjaci i nelagode koja se javlja pri traženju pomoći. Kakvi god bili rezultati istraživanja, a vidimo da se razlikuju, svoje ponašanje prema drugima trebali bismo regulirati u skladu s njihovim potrebama, mogućnostima i pravima. U ustanovi kao što je škola treba razvijati osjećaj za različitost kao nešto pozitivno i dobrodošlo te promicati ravnopravnost i odgovornost. To će se uspjeti ukoliko će prije svega učitelji formirati pozitivan stav o slijepim učenicima i njihovim potencijalima, na temelju toga informirati ostale učenike u razredu o specifičnostima slijepog učenika i poticati zajedničku igru i suživot. O školskom uspjehu i socijalizaciji reći ću ponešto i u empirijskom dijelu.

5.5. STAVOVI NASTAVNIKA I RODITELJA O INTEGRACIJI U REDOVNE ŠKOLE

Prema istraživanju autorica Borić i Tomić iz 2012. godine nastavnici imaju pozitivno mišljenje o integraciji učenika s teškoćama u redovne škole i podržavaju je. Međutim, da bi se ona u potpunosti ostvarila, potrebno je zadovoljiti određene uvjete, kao što su dodatna naobrazba učitelja koji rade s tom populacijom djece, manji broj učenika u razredu kako bi se učitelji mogli svima posvetiti u jednakoj mjeri, a pogotovo učeniku koji ima teškoću, te jačanje suradnje sa stručnim suradnicima koji će ih upućivati i usmjeravati u radu. Dakle, nastavnici su svjesni značaja koji integracija ima za učenika s teškoćom, konkretnije za slijepog učenika, ali kod nekih se nastavnika, usprkos tome, još uvijek uočavaju negativni stavovi. Razlog tome je njihova bojazan da će biti preopterećeni u svom poslu i da će se pogoršati razredni rezultati. Autor Milenović (2011) pak navodi kako postoje razlike u stavovima među učiteljima razredne i predmetne nastave. Naime, s obzirom da su učitelji razredne nastave svaki dan sa svojim učenicima i time dobro poznaju svakoga od njih i njihove potrebe i mogućnosti, kreativniji su u radu s njima i stupanj integracije je veći, a učitelji predmetne nastave istovremeno rade s učenicima različite dobi i iz različitih razreda pa integracija toliko ne dolazi do izražaja.

Roditelji podupiru integraciju slijepih učenika u redovnu školu. Oni smatraju da integracija ima pozitivne učinke na obrazovanje te populacije učenika. Međutim, pokazalo se i da među roditeljima vlada strah da bi se integracija slijepog učenika u redovni razred mogla negativno odraziti na okruženje i školski uspjeh ostalih učenika. Stoga autorica Kobeščak (1997) ističe potrebu kvalitetnijeg informiranja roditelja kako bi taj strah i predrasude nestali¹⁰.

¹⁰ Podaci su preuzeti s internetske stranice <http://www.oecd.org/countries/croatia/38614202.pdf> [28.7.2013.]

6. INTEGRACIJA SLIJEPIH OSOBA U VISOKOŠKOLSKE USTANOVE

„Čini se da ljudi često podcjenjuju ono što mi možemo i što ne možemo učiniti u fakultetskoj učionici...Smatrali su da neću izdržati. Ali imaš li ti pravo reći da ja to ne mogu učiniti, a da mi uopće nisi pružio priliku?“¹¹ (Arndt, 2011: 1)

Riječima jednog slijepog studenta odlučila sam započeti tematsko područje koje čini srž ovog rada, a to je prisutnost slijepih osoba u visokoškolskom obrazovanju. Naime, nakon presjeka predškolskog i školskog obrazovanja slijepih osoba, pažnju bismo trebali usmjeriti prema integraciji u visokoškolske ustanove o kojoj se kod nas gotovo uopće ne govori. Vjerojatno je uzrok tome dominirajući društveni stav da slijepi studenti već jesu integrirani i da posebne prilagodbe, pomoći i aktivnosti, kao i teorijska razmatranja o tome, nisu potrebni. Dokaz je oskudna literatura koja obrađuje ovu tematiku pa time i manjak informacija putem kojih bismo dobili uvid u pravo stanje u našoj zemlji po pitanju visokoškolske naobrazbe slijepih osoba. Iz tih razloga prihvatila sam ovaj izazov i odlučila se pozabaviti ovim marginaliziranim područjem, prvo na teorijskoj razini, a zatim i na praktičnoj (empirijskoj).

Jednaka dostupnost visokog obrazovanja svima, pa tako i slijepim osobama, umanjuje socijalnu izoliranost, a povećava mogućnost stjecanja znanja i iskustva te zaposlenja, čime se unaprjeđuje gospodarski rast, potiče financijska samostalnost i poboljšava kvaliteta života slijepih osoba. Što će one imati viši stupanj obrazovanja, to će za njih postojati veće šanse za uključivanje u društvo. Da bi slijepa osoba uopće uspjela u akademskom okruženju i ostvarila ciljeve koje si je postavila, prije svega mora vjerovati u sebe, zatim imati razvijenu sposobnost kritičkog promišljanja i djelovanja te ojačati socijalne kontakte. Pozitivna interakcija s ljudima iz okoline otvorit će joj vrata za napredak, kako na profesionalnoj tako i na osobnoj razini.

6.1. PRIJELAZ IZ SREDNJE ŠKOLE NA VISOKO UČILIŠTE

Svakom je srednjoškolcu veliki izazov krenuti na fakultet, a posebno slijepim osobama koje se tijekom cijelog svog školovanja moraju još snažnije odupirati problemima na koje nailaze. Stoga, pri upisu na fakultet ili neku drugu višu sastavnicu postoje upute koje omogućuju lakše snalaženje i sudjelovanje u akademskoj zajednici.

Autori Stodden i Conway¹² ističu kako je za proces prelaska na visoko učilište značajna promjena iz sigurnog srednjoškolskog okruženja, u kojem škola omogućuje

¹¹ Slobodni prijevod s engleskog jezika.

¹² Preuzeto sa www.ncset.hawaii.edu/.../Supporting%20Individuals [4.9.2013.]

prilagodbu i pomoć slijepim osobama, u okruženje u kojem se slijepi studenti moraju sami pobrinuti za potrebna sredstva i modifikacije rada. Autor Scott (2009) pak dodaje da je to razdoblje prelaska sa zavisnog u nezavisni način života. Dalje objašnjava kako se potpuna samostalnost i prepuštenost samome sebi razvijaju vrlo sporo zbog pritiska kojeg slijepi studenti osjećaju na fakultetu, a uzrok pritiska leži u isticanju potrebe da se slijepi studenti ne oslanjaju konstantno na roditelje i ne prolaze kroz studij isključivo uz njihovu pomoć. Zatim, slijepi studenti potroše više vremena na učenje i fakultetske obveze izvan redovnih predavanja, što, smatra, nije slučaj u srednjoškolskom obrazovanju. Također, i ovaj autor ističe kako su prilagodbe za slijepu učenike već uvrštene u redovni program škole, što se razlikuje od fakulteta na kojem se slijepi student mora sam zastupati u traženju svojih prava i iznošenju potreba, posebno kod nastavnika, jer je to ključ za uspješan početak studija.

6.1.1. Procedure pri upisu na fakultet

Da bi se uspješno obavio upis na fakultet, potrebne informacije moraju biti dostupne i prilagođene osobama s teškoćama. O značajkama studiranja studenata s teškoćama u Hrvatskoj možemo saznati iz Priručnika nastalog 2013. godine suradnjom brojnih autora (Ćirić i sur.) u sklopu projekta kojim se želi senzibilizirati javnost o mogućnostima koje se mogu pružiti studentima s teškoćama.

Pristupanje visokom učilištu i njegovo pohađanje slijepim je studentima omogućeno na temelju različitih dokumenata, a to su: Ustav Republike Hrvatske, UN-ova Konvencija o pravima osoba s invaliditetom, Zakon o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju, Zakon o suzbijanju diskriminacije, Nacionalna strategija izjednačavanja mogućnosti za osobe s invaliditetom od 2007. do 2015. godine, Statuti Sveučilišta. Usprkos postojanju pretpostavki za osiguravanje jednakih mogućnosti u visokoškolskom obrazovanju Republike Hrvatske, još uvijek u sustavu ima nedostataka zbog kojih teorijska i pravna razmatranja nisu u potpunosti provedena u praksi. Problem se javlja u nedovoljno razvijenom sustavu financiranja visokih učilišta za realizaciju konkretnih mjera, zatim u nerazvijenosti „kulture“ osiguravanja kvalitete na visokim učilištima, u nepostojanju jedinstvenog dokumenta s jedinstvenim standardima pristupačnosti i u slabijoj potpori studentima s teškoćama.

Do uvođenja Državne mature 2009./2010. godine upisni postupak bio je u nadležnosti visokih učilišta koja su određivala način polaganja razredbenih ispita za kandidate s teškoćama. Danas o tom vodi brigu Nacionalni centar za vanjsko vrednovanje obrazovanja koji osigurava prilagodbu ispitne tehnologije na nacionalnoj razini, a visoka su učilišta zadužena za prilagodbu ukoliko zahtijevaju neke dodatne provjere znanja i sposobnosti, što

primjerice Sveučilište u Zagrebu napominje u Natječaju za upis studenata u prvu godinu studija. Problem je što se ta napomena ne pojavljuje u natječajima svih sveučilišta pa u skladu s tim nije regulirano ni sustavno provođenje individualizirano prilagođenog načina polaganja dodatnih provjera znanja i vještina na svim visokim učilištima. Za kandidate s teškoćama, pa tako i za slijepe kandidate, vrijedi pravilo da se na visoko učilište mogu upisati izravno ukoliko imaju 60% i više tjelesnog oštećenja, s tim da moraju proći razredbeni prag i zadovoljiti na eventualnim dodatnim testiranjima. To znači da se ti kandidati upisuju i izvan kvote ako nisu rangirani unutar nje.

6.1.2. Broj studenata s oštećenjima vida na Sveučilištu u Zagrebu

S obzirom da na Sveučilištu u Zagrebu studira najviše studenata s teškoćama, odlučila sam dati kratki statistički prikaz te populacije studenata prema fakultetima koje pohađaju. Međutim, treba znati da ne postoji jedinstven popis svih studenata s teškoćama na temelju kojih se radi statistika, već se podaci o broju studenata odnose na one studente koji koriste neka prava i oblike potpore u visokoškolskom obrazovanju. Razlog tome je što se ne izjašnjavaju svi studenti s teškoćama o svojem stanju, pri upisu ne žele specificirati koje teškoće imaju i ne žele nikakvu dodatnu pomoć. U tom slučaju sastavnice Sveučilišta nemaju potpuni uvid u broj studenata s teškoćama i u njihovu kategorizaciju, već se oslanjaju na podatke koje im svojevrijem pruža ta populacija studenata. Također, problem se javlja i kod same tipizacije teškoće, jer se neki studenti s oštećenjima vida jasno klasificiraju pod tu vrstu teškoće, a neki od njih ne navedu točnu teškoću nego se vode pod „studente s tjelesnim oštećenjem“ u koje se ubrajaju studenti s oštećenjem vida, sluha i s motoričkim poremećajem. Zato su i statistički podaci pomalo neprecizni.

Svake godine fakulteti šalju podatke u Sveučilište o broju studenata s teškoćama. Iako sam na uvid dobila podatke iz ožujka 2013. godine, od pojedinih sastavnica još uvijek nisu dobiveni svi traženi podaci. Iz cijele statistike izdvojila sam samo one podatke koji su važni za moj rad. Stoga se u Tablici 2. nalazi broj studenata s tjelesnim oštećenjima, koji uključuje i studente s oštećenjima vida, broj studenata s oštećenjima vida, s tim da nema točnog podatka koliko je od njih slijepo, a koliko slabovidno, te ukupan broj svih studenata s teškoćama. Iz Tablice 2. možemo primijetiti da je najviše takvih studenata na Filozofskom fakultetu, a slijede ga Ekonomski fakultet, Edukacijsko-rehabilitacijski, Pravni, Fakultet političkih znanosti, Fakultet elektrotehnike i računarstva te Prirodoslovno-matematički fakultet. S obzirom na brojnost fakulteta Sveučilišta u Zagrebu odlučila sam prikazati samo značajnije podatke o broju studenata, jer je na ostalim fakultetima vrlo mali broj studenata s teškoćama,

ispod 10. Osim tih fakulteta navela sam i njih osam na kojima nije evidentiran nijedan student s teškoćama. Zanimljivo je da su svi ti fakulteti tehničkog i prirodoslovnog usmjerenja, što nam ukazuje na činjenicu da studenti s teškoćama ipak češće biraju društvene i humanističke fakultete.

Tablica 2. Broj studenata s oštećenjima vida na pojedinim fakultetima Sveučilišta u Zagrebu¹³

Fakultet	Broj studenata s tjelesnim oštećenjem (oštećenja vida i sluha, motorički poremećaj)	Broj studenata s oštećenjima vida	Ukupan broj studenata s teškoćama
Filozofski fakultet	58	2	80
Ekonomski fakultet	21	1	34
Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet	13	6	27
Pravni fakultet	14	/	20
Fakultet političkih znanosti	13	2	18
Fakultet elektrotehnike i računarstva	6	1	15
Prirodoslovno-matematički fakultet	7	1	14
Fakultet kemijskog inženjerstva i tehnologije	Nema evidentiranih studenata s teškoćama		
Farmaceutsko-biokemijski fakultet			
Geodetski fakultet			
Geotehnički fakultet			
Medicinski fakultet			
Metalurški fakultet			
Stomatološki fakultet			
Veterinarski fakultet			

6.2. POMOĆ I PODRŠKA SLIJEPIM STUDENTIMA

Već na samom početku studiranja slijepi student može naići na neke prepreke koje se javljaju zbog nedostupnosti informacija, manjka podrške ili pak zbog negativnog iskustva stečenog u prethodnim razinama školovanja. Može se dogoditi da slijepi student vrlo brzo odustane od fakulteta, jer mu nedostaje samopouzdanja i hrabrosti koje nije stekao u školi. Također, problem se može javiti i u društvenim odnosima. Zbog neinformiranosti videćih studenata i osoblja slijepi se student može osjećati marginalizirano i posljedično tome ne ulaziti u interakciju sa svojim kolegama i nastavnicima. Prepreke se mogu javiti i na ambijentalnoj razini, što znači da prostor u kojem boravi slijepi student nije prilagođen njegovim potrebama. Osim fizičke prilagođenosti slijepi se student mora izboriti i za prilagodbu u nastavi i u načinu rada i učenja, što ponekad ne prolazi jednostavno¹⁴.

¹³ Podaci dobiveni u Uredu za studente s invaliditetom Sveučilišta u Zagrebu

¹⁴ Preuzeto sa www.hpedsb.on.ca/.../ReedexecutivesummaryBlind... [4.9.2013.]

Da bi se ti izazovi prevladali, važno je da slijepi student za to ima unutarnju motivaciju i vanjsku podršku. Kad govorimo o intrinzičnoj motivaciji, mislimo na razvijenu sposobnost zastupanja sebe samog, ustrajnost, sposobnost dobre organizacije, donošenje odluka i postavljanje ciljeva. Vanjsku podršku čine uža i šira obitelj, prijatelji, nastavnici i stručnjaci različitih područja koji će omogućiti mladim ljudima, u ovom slučaju slijepim studentima, da izvježbaju one vještine koje će im trebati za uspješan završetak visokoškolskog obrazovanja, te će im ponuditi snažno akademsko zaleđe i strategije učenja i organizacije vremena (Kochhar-Bryant, Bassett, Webb, 2009). Istraživanje nekoliko američkih autora (Boman, 2006) pokazalo je da društveni odnosi utječu na učenje i prilagodbu na fakultetu te da slijepi studenti postižu bolju akademsku, osobnu i socijalnu prilagodbu ukoliko imaju odgovarajuću potporu svoje obitelji i prijatelja. Nadalje, prema još jednom američkom istraživanju (Stodden i sur., 2001) najčešća podrška koja se nudi studentima s teškoćama na fakultetu je prilagodba kod pisanja ispita, zatim imaju pravo na asistenta koji im vodi bilješke na predavanjima, na osobna savjetovanja i na pomoć studentskog pravobranitelja. Rjeđe se nude stipendije ili neka druga vrsta financijske pomoći, kao i subvencije za studij u inozemstvu, a institucije se najmanje iskazuju u organizaciji prijevoza za studente s teškoćama. No, treba napomenuti da se prijevoz ne osigurava slijepim studentima, već studentima u invalidskim kolicima, pa ovaj posljednji podatak nije toliko relevantan za moju tematiku.

6.2.1. Financijska potpora slijepim studentima

Financijska je potpora slijepim studentima iznimno važna, jer oni imaju veće životne troškove od studenata bez teškoća, posebno zbog troškova u području zdravstva. Stoga se i za studente s teškoćama nude stipendije za koje imaju potpuno pravo konkurirati.

U Republici Hrvatskoj Državne stipendije dodjeljuje Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta, koje je, međutim, akademske godine 2012./2013. tu dužnost prenijelo na Nacionalnu zakladu za potporu učeničkom i studentskom standardu. Također, Sveučilište u Zagrebu i Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku dodjeljuju stipendije studentima s teškoćama u okviru svojih redovitih programa stipendiranja. Zanimljivo je spomenuti da Sveučilište u Zagrebu studentima s teškoćama omogućuje prijavu ne samo za kategoriju invaliditeta (C) nego i za ostale kategorije koje su obuhvaćene natječajem, a to su izvrsnost (A) i socio-ekonomski status (B). U akademskoj godini 2012./2013. Sveučilište je dodijelilo 21 stipendiju studentima s teškoćama, što je više od broja stipendija koje nalaže natječaj, a od toga su 3 studenta s oštećenjem vida. Na razini lokalne i regionalne samouprave također se

dodjeljuju stipendije za studente s teškoćama, a jedan takav primjer je Grad Zagreb koji svake godine raspiše poseban natječaj za stipendiranje ove skupine studenata. Treba napomenuti da postoje i zaklade koje nude financijsku pomoć studentima s teškoćama, a isključivo slijepim studentima dodjeljuju se stipendije preko Zaklade Marko Brkić.

Slijepi studenti imaju neke povlastice pri plaćanju školarine na visokom učilištu. Da bi bio oslobođen participacije, slijepi student, kao i ostali studenti s teškoćama, mora imati utvrđen postotak tjelesnog oštećenja od minimalno 60% i treba steći barem 30 ECTS bodova u prethodnoj akademskoj godini, za razliku od studenata bez teškoća koji za oslobođenje od participacije trebaju imati barem 55 ECTS-a iz prethodne akademske godine. Međutim, to ne znači da će slijepi student upisati višu akademsku godinu s 30 ECTS-a. To samo znači da će biti oslobođen plaćanja školarine, ali taj student ponovno upisuje istu godinu studija, jer nisu zadovoljeni uvjeti za prelazak na višu godinu. Sveučilište u Rijeci je pak donijelo odluku po kojoj izvanredni studenti s teškoćama s više od 60% tjelesnog oštećenja mogu plaćati školarinu najviše do 50% od punog iznosa.

6.2.2. Službe potpore slijepim studentima

Osim financijske potpore slijepim studentima trebaju biti na raspolaganju službe preko kojih će dolaziti do informacija potrebnih za njihovo studiranje. Stoga se na gotovo svim hrvatskim sveučilištima institucionalizira potpora studentima s teškoćama.

Godine 2007. Sveučilište u Zagrebu osnovalo je Ured za studente s invaliditetom i to je bila prva institucija tog tipa. Pod istim nazivom osnovani su Uredi na Sveučilištu Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku 2009. godine i na Sveučilištu u Rijeci 2010. godine. Međutim, Sveučilište u Splitu još uvijek nema riješeno pitanje institucionalizirane pomoći studentima s teškoćama, a u Zadru se ovom problematikom bavi u okviru Studentskog savjetovaništa. Na Sveučilištu u Dubrovniku djeluje koordinatorica za studente s teškoćama od 2011. godine, a Sveučilište Jurja Dobrile u Puli od 2012. godine ima svoje Povjerenstvo za studente s invaliditetom. Isto takvo Povjerenstvo imenovano je i na Sveučilištu u Zagrebu, a zadaća mu je davati stručna mišljenja i preporuke te kreirati aktivnosti Ureda za studente s invaliditetom. Sveučilište u Zagrebu, Rijeci, Splitu i Osijeku imaju svoje koordinateure za studente s invaliditetom, no samo su u Zagrebu i Rijeci na svim sastavnicama Sveučilišta. Također, na svakoj sastavnici zagrebačkog Sveučilišta postoji i studentski predstavnik u Koordinaciji za studente s invaliditetom.

Na pojedinim sveučilištima i njihovim sastavnicama postoje i studentska savjetovaništa kako bi se pružila psihološka pomoć svim studentima, pa tako i studentima s teškoćama, u

njihovom osobnom i akademskom razvoju. Jedno od takvih savjetovališta nalazi se na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, a osnovano je 1998. godine na temelju rezultata istraživanja koji su ukazivali na neke probleme s kojima se studenti susreću i koje su željeli rješavati u okviru psiholoških savjetovanja. Studentsko savjetovalište ima i Sveučilište u Zadru, a Filozofski fakultet u Rijeci dobio je svoj Studentski savjetovališni centar 1998. godine koji je 2010. godine postao Sveučilišni savjetovališni centar. Međutim, na Sveučilištu u Splitu i Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli ne djeluju aktivno njihova savjetovališta zbog nedostatka resursa za rad. Smatra se da su dva glavna problema u ovom području manjak ljudskog resursa za rad i nepostojanje podrške ovog tipa na ostalim hrvatskim visokim učilištima (Ćirić i sur., 2013).

Postojanje službi potpore studentima s teškoćama, koje uključuju naravno i slijepe studente, pozitivan je faktor u visokoškolskom obrazovanju. No, problem je što te službe nisu jednako zastupljene na nacionalnoj razini pa neke sastavnice pojedinih sveučilišta uopće nemaju razvijenu ovakvu vrstu pomoći. Uočavamo i da je institucionalizirana pomoć krenula s radom tek 2007. godine osnutkom Ureda za studente s invaliditetom u Zagrebu, što je poprilično kasno. To nam ukazuje na činjenicu da se o integraciji slijepih studenata, i ostalih studenata s teškoćama, do unazad nekoliko godina gotovo uopće nije govorilo i da se, kao što sam već i prije navela, na integraciju studenata gleda kao na nešto što je već obavljeno u prethodnim razinama školovanja, sa čime se ne bih složila.

6.2.2.1. Ured za studente s invaliditetom Sveučilišta u Zagrebu

Malo pažnje usmjerila bih na jednu od institucija za pomoć i podršku studentima s teškoćama, a to je Ured za studente s invaliditetom koji djeluje u sklopu Sveučilišta u Zagrebu. Za potrebe ovog rada imala sam priliku surađivati s voditeljicom Ureda koja mi je ustupila značajne informacije o aktivnostima kojima se Ured bavi.

Prema Pravilniku o organizaciji i djelovanju Ureda za studente s invaliditetom Sveučilišta u Zagrebu¹⁵ Ured je osnovan 2007. godine i nalazi se u zgradi Sveučilišta u Zagrebu na adresi Trg maršala Tita 14. U sklopu Ureda djeluje Povjerenstvo za studente s invaliditetom koje planira aktivnosti i načine njihova provođenja. Zadaće Ureda odnose se na pružanje stručne pomoći studentima s teškoćama i zadovoljavanje njihovih obrazovnih i socijalno-psiholoških potreba, poboljšanje uvjeta smještaja i prijevoza, jačanje međunarodne

¹⁵ Podaci su preuzeti s internetske stranice

http://www.unizg.hr/uredssi/images/datoteke/pravilnik_ured_za_studente_s_invaliditetom.pdf [8.9.2013.]

suradnje i poticanje razmjene studenata s teškoćama, osnaživanje suradnje sa sastavnicama Sveučilišta i nastavnicima radi usklađivanja njihovog načina rada i mogućnosti učenja studenata s teškoćama, rješavanje problema prostornih prepreka i slično.

Iz razgovora s voditeljicom Ureda saznala sam na koji se način prilagođava nastavni rad studentima s teškoćama. Naime, prema oštećenju koje student ima, Ured piše preporuku o prilagodbi fakultetu na kojem je student upisan. Šalje je prodekanu za nastavu i koordinatoru za studente s invaliditetom koji informiraju nastavnika o potrebnim prilagodbama na njegovim predavanjima. U preporuci za slijepo studente može se tražiti polaganje ispita samo usmenim putem, ako je to moguće, da se unaprijed pripreme materijali (tekstovi na brajici), da se omogući duže vrijeme za rješavanje ispita i slično. No, o tome će više riječi biti u dijelu koji se tiče nastave.

Ured je 2010. godine pokrenuo TEMPUS projekt EduQuality (Education for Equal Opportunities at Croatian Universities) kojim se htjelo osvijestiti javnost o važnosti sudjelovanja osoba s teškoćama u visokoškolskom obrazovanju. Iz Projekta je proizašla oprema koja je potrebna slijepim studentima za rad i koju fakulteti i studenti mogu posuditi, zatim priručnici za nastavnike o tome kako se prilagoditi studentu s teškoćom, kolegij Vršnjačka potpora studentima s invaliditetom i slično. Također, u sklopu Projekta provest će se „skeniranje fakulteta“, odnosno, odlazit će se na fakultete u Zagrebu i uočavati što bi se sve trebalo napraviti da bi fakulteti bili prostorno dostupniji studentima s teškoćama. Kad skeniranje završi, fakulteti će se moći prijaviti na natječaj sa svojim prijedlozima o poboljšanju uvjeta studiranja studentima s teškoćama kako bi za to dobili potrebna financijska sredstva.

Studenti s teškoćama često se javljaju Uredu zbog nedostatka razumijevanja nastavnika za njihove potrebe, točnije, neki nastavnici ne uvažavaju preporuke koje im pošalje Ured, no, kako saznajem, taj se problem vrlo brzo riješi. Također, studenti nisu sigurni smiju li, primjerice, snimati nastavu koju izvode nastavnici i skenirati njihovu literaturu. Ured se u tom slučaju poziva na Zakon o autorskom pravu koji omogućava slijepom studentu ovakvu vrstu pomoći, ali isključivo za potrebe školovanja i bez daljnjeg distribuiranja literature, na što se student obvezuje potpisivanjem izjave.

Kao što možemo primijetiti, Ured za studente s invaliditetom ima značajnu ulogu u pružanju pomoći studentima s teškoćama, posebno slijepim studentima kojima su zaista potrebne informacije o tome koja su njihova prava i obveze te na koji način jednako participirati u akademskoj i društvenoj zajednici. Problem je što se Uredu ne obraćaju svi studenti s teškoćama pa se postavlja pitanje što je tome uzrok: nedostatnost informacija o

postojanju i djelatnosti Ureda? Nezainteresiranost studenata s teškoćama za suradnju? Izvršno funkcioniranje unutar i izvan fakulteta pa im pomoć nije potrebna? Na to se pitanje ipak ne zna pravi odgovor, no nadam se da će svojim daljnjim aktivnostima Ured privući što više slijepih studenata i da će se iz godine u godinu uočavati neki pozitivni pomaci u njihovoj integraciji.

6.2.3. Vršnjačka potpora studentima s invaliditetom

Vrijedno je spomenuti još jedan novitet proizašao iz TEMPUS projekta EduQuality, a riječ je o sveučilišnom kolegiju „Vršnjačka potpora studentima s invaliditetom“. Kolegij se izvodi na jednoj od sastavnica Sveučilišta u Zagrebu, a mogu ga upisati studenti sa svih fakulteta i akademija ovog Sveučilišta na preddiplomskom, diplomskom i poslijediplomskom studiju. Ovaj izborni kolegij mogu upisati studenti s teškoćama i bez njih, i traje jedan semestar, nakon čega se dobije 5 ECTS bodova. Uvjet je da student s teškoćom pristane na rad sa studentom bez teškoća i da je „par“ s istog studijskog programa i s iste studijske godine.

Svrha kolegija je suradnja i pomoć studentima s oštećenjem vida, sluha ili tjelesnim oštećenjem. Prva dva vikenda izvodi se pripremna radionica na kojoj se dogovara o načinu rada i o daljnjim aktivnostima. Nakon dvotjednog rada provodi se supervizija, a na kraju semestra i evaluacija. Student bez teškoća pomaže studentu s teškoćom u organiziranju i planiranju učenja, u savladavanju praktičnih vještina potrebnih u svakodnevnom životu, u jačanju socijalno-emocionalnih vještina (empatije, tolerancije, rješavanja problema) i u prevladavanju straha od interakcije i komunikacije s drugima. Ovaj je kolegij iznimno koristan za slijepo studente, jer dobivaju direktnu pomoć svojih kolega tijekom studija, a za studente bez teškoća ovo je dobra praksa i vrijedno iskustvo. U prilog tome ide statistika koja pokazuje da se svake godine sve veći broj studenata prijavljuje na kolegij.

6.3. SLIJEPI STUDENTI U NASTAVI

Tijekom svog školovanja slijepi student može imati problema u pohađanju i praćenju nastave. Zbog toga bi bilo dobro prilagoditi način izvođenja nastave kako bi i slijepi student mogao jednako uspješno odraditi sve fakultetske obveze. O senzibiliziranju nastavnika i drugih suradnika u visokoškolskom obrazovanju brinu se već spomenuti Ured za studente s invaliditetom, prodekani za nastavu i koordinatori za studente s invaliditetom, a o njihovoj suradnji sa studentima i nastavnicima značajno ovisi napredovanje slijepog studenta. Tako se

u okviru TEMPUS projekta EduQuality provodi izobrazba nastavnika te stručnih i administrativnih djelatnika na hrvatskim sveučilištima o načinima rada s tom populacijom studenata. Također, izdani su i priručnici za nastavnike koji im dodatno olakšavaju prilagodbu vlastitog rada mogućnostima studenata. No, problem je što takve mjere ne djeluju jednako pozitivno na sve nastavnike pa određeni broj njih ne može adekvatno odgovoriti na zahtjeve i potrebe slijepog studenta, što zbog manjka nastavnog materijala, odsutnosti studenta s nastave zbog neprilagođenog prostornog uređenja ili hospitalizacije i slično (Ćirić i sur., 2013). Stoga bi se u ovom području trebalo uložiti još više napora kako bi svi nastavnici bili jednako zainteresirani za suradnju sa slijepim studentom.

6.3.1. Prilagodbe i nastavna pomagala za slijepe studente

O prilagodbi nastavnog procesa slijepim studentima već je na nekoliko mjesta u ovom radu bilo riječi pa nije potrebno posebno isticati koliko je zaista važno omogućiti slijepim studentima jednake obrazovne šanse.

Slijepom se studentu može dati više vremena za polaganje ispita, zatim umjesto pisanim putem neka student polaže usmeno, može mu se dopustiti da ima asistenta na predavanjima koji će mu pisati bilješke i čitati tekstove, dozvoliti mu da se koristi novim tehnologijama osmišljenim upravo za tu populaciju studenata te skeniranom i posebno obrađenom literaturom, omogućiti mu da snima predavanja nastavnika i slično.

Kad govorimo o tehnologiji, treba spomenuti da različiti autori pišu o važnosti informatičke pismenosti za slijepe studente, jer, kako kažu autori Stodden i Conway¹⁶, tehnologija će ojačati sposobnost studenata da: postanu maksimalno samostalni u rješavanju akademskih zadataka, sudjeluju u raspravama na predavanjima, lakše pristupe nastavnicima i mentorima, otkriju obrazovne mogućnosti koje im se nude i osiguraju visoki stupanj neovisnosti u svakodnevnom životu.

Prije nego što su se pojavile nove tehnologije, slijepe osobe imale su ograničen pristup informacijama, jer su se morale oslanjati isključivo na tekstove na brajici i na zvučne knjige, kojih nije bilo puno. Slijepi studenti sada mogu koristiti računalo pomoću brajičnog i govornog sustava. Kod prvog slučaja slijepom se studentu sav sadržaj reproducira na brajičnom retku, tj. ekranu za slijepe. U drugom slučaju računalo izgovara sadržaj pomoću softvera koji tekst pretvara u govor.

¹⁶ Preuzeto sa www.ncset.hawaii.edu/.../Supporting%20Individuals [4.9.2013.]

Korištenjem računala u radu slijepi studenti imaju priliku pronalaziti informacije koje su im potrebne. Danas će računalo omogućiti slijepom studentu čitanje obvezne i neobavezne literature, pisanje radova, bilježenje predavanja ili pak komunikaciju s drugima. Međutim, treba znati da slijepi student ipak ne može u potpunosti svladati upotrebu računala kao što to može videći student, posebno zbog nemogućnosti korištenja miša i duljeg vremenskog perioda potrebnog za pronalazak informacija (Tupek, 2010).

Što se tiče literature, smatram da je vrijedno spomenuti kako se sve više ulaže napora u oblikovanje i dostupnost knjiga i časopisa koji su slijepim studentima potrebni za studij. Odgovornost za transkripciju literature na brajicu ili u oblik zvučnih knjiga preuzima Hrvatski savez slijepih kao i Ured za studente s invaliditetom. Zanimljivo je da je 2010. godine na Filozofskom fakultetu u Zagrebu provedena akcija brisanja podcrtanih knjiga kako bi se sadržaj mogao prevesti u digitalni i audio zapis.

Problem koji se javlja je nedostatak knjižnica za slijepu, točnije, u Hrvatskoj postoji samo jedna takva knjižnica (Tupek, 2010). Prema tome, bilo bi dobro opskrbiti gradske knjižnice digitalnim materijalom koji bi bio umrežen, i na taj način dostupan slijepim studentima diljem zemlje, a i šire.

6.3.2. Obrazovni uspjeh slijepih studenata

Različita istraživanja stranih autora o uspješnosti slijepih studenata pokazuju i međusobno različite rezultate. Prema nekima od njih slijepi studenti imaju niže ocjene na studiju, češće ne mogu položiti određene kolegije ili moraju ponavljati godinu i trebaju više vremena za učenje. Primjerice, jednom statističkom analizom utvrđeno je da studenti bez teškoća prosječno pohađaju 6.67 kolegija u semestru, a studenti s teškoćama 4.40. Nadalje, slijepi student tjedno uči u prosjeku 11 sati više od studenta bez teškoća i najčešće predaje pismene zadaće izvan dogovorenog roka. Također, i sami studenti s teškoćama smatraju da nisu uspješni kao i njihovi kolege bez teškoća i da se ne mogu jednako nositi s obvezama i zadaćama koje im studij nameće, zbog čega se osjećaju društveno izolirani. S druge pak strane imamo istraživanja koja nisu pokazala nikakve razlike u uspješnosti između slijepih studenata i studenata bez teškoća, posebno po pitanju ocjena. Tako se došlo do zaključka da su slijepi studenti zadovoljniji svojim studijem nego studenti bez teškoća. Razlog tome može biti njihovo uspoređivanje s ostalim studentima s teškoćama koji slabije napreduju od njih ili osjećaj vrijednosti nakon što se uspješno suoče s izazovima studija (Sachs, Schreuer, 2011).

S obzirom na podvojene rezultate istraživanja o tome koliko su slijepi studenti uspješni na svom studiju, bilo bi zanimljivo provesti analizu među slijepim studentima u Hrvatskoj i

usporediti rezultate. Dok se netko ne upusti u taj posao, na temelju intervjua sa slijepim studentima iz empirijskog dijela rada moći ćemo dobiti barem približnu sliku o njihovoj uspješnosti.

6.4. SMJEŠTAJ ZA SLIJEPE STUDENTE

Kad govorimo o smještaju slijepih studenata koji studiraju izvan mjesta prebivališta, pažnju usmjeravamo prema studentskim domovima, s obzirom da gotovo svi studenti s teškoćama dobiju svoje mjesto, na temelju postotka oštećenja ili dodatnih bodova.

Stariji domovi još uvijek nisu dovoljno prilagođeni studentima koji se otežano kreću zbog pojedinih teškoća, no u novoizgrađenim se domovima o tome počela voditi briga. To je vrlo važno zbog činjenice da je sve više studenata s teškoćama i da trenutni smještajni kapaciteti neće biti dovoljni u skoroj budućnosti. Među najpristupačnijim su studentskim domovima za studente s teškoćama, pa tako i za slijepe studente, Studentski dom „Cvjetno naselje“ u Zagrebu te studentski dom u Osijeku, Varaždinu i Zadru. Zanimljivo je da u „Cvjetnom naselju“ slijepi studenti uvijek imaju sobu sami i nalaze se na 1. katu 1. paviljona. Da bi im se olakšalo kretanje i obavljanje svakodnevnih životnih aktivnosti, od 2009. godine Sveučilište u Zagrebu organizira uslugu ispomoći studentima s teškoćama angažiranjem studenata-asistenata koji su slijepim studentima, i onima s drugim vrstama teškoće, na raspolaganju 24 sata tijekom cijele godine (Ćirić i sur., 2013). Njihova je uloga i, primjerice, poticanje slijepih studenata na suradnju s ostalim studentima u domu i sa zaposlenicima doma, kako bi im pomogli u pronalaženju prostorija poput vešeraja, ukazivali im na pisana pravila doma i slično.

Iako se u Rijeci i Osijeku planiraju graditi dodatni paviljoni za smještaj studenata s teškoćama, i iako je u Zagrebu već inicirana pomoć preko studenata-asistenata, još uvijek nema dovoljno prilagođenih soba na sveučilištima s obzirom na sve veći broj studenata s teškoćama. Također, važno je omogućiti slijepom brucošu smještaj u dom prije početka nastave kako bi se na vrijeme naučio snalaziti po gradu i kretati do institucija koje su mu potrebne. O studentskom smještaju bit će riječi i u empirijskom dijelu rada.

6.5. PRILAGOĐENOST STUDENTSKE MENZE SLIJEPIM STUDENTIMA

O ovoj tematici nisam pronašla informacije pomoću kojih bismo saznali kakva je situacija u studentskim menzama i kako se u njima snalaze slijepi studenti. Međutim, iz razgovora s voditeljicom Ureda za studente s invaliditetom saznala sam da se studentska

menza „Cvjetno naselje“ ističe kao dobar primjer korektnih odnosa prema slijepim studentima. Saznajem i da u toj menzi kuharica dolazi do stola slijepog studenta, navede mu jela u ponudi i na kraju ga posluži. Bit će zanimljivo uočiti u empirijskom dijelu kako su se slijepi studenti izjasnili po pitanju prilagođenosti menze pa ću tada reći nešto više o tome.

6.6. MOGUĆNOST ZAPOSLENJA ZA SLIJEPE STUDENTE TIJEKOM I NAKON STUDIJA

Kao i studenti bez teškoća, i slijepi studenti imaju potrebu i pravo raditi za vrijeme svog studija kako bi stekli iskustvo i zaradili novac potreban za život. S obzirom da je danas sve teže naći zadovoljavajući posao, pa čak i studentski, mišljenja sam da je važno ukratko se osvrnuti na mogućnosti koje se pružaju, ili ne pružaju, slijepim studentima po pitanju zaposlenja. Iako se ni o ovom tematskom području ne govori mnogo u literaturi, uspjela sam pronaći neke informacije dobivene istraživanjima o odnosu stupnja obrazovanja i zaposlenja kod slijepih osoba.

Autori Stodden i Conway¹⁷ naglašavaju da je u zapadnim zemljama još uvijek nedovoljan broj studenata s teškoćama u visokoškolskom sustavu i kao posljedicu toga vide njihovu slabiju konkurentnost za pojedine poslove pa time i manju zaradu. Međutim, usprkos tome, ističu dalje autori, postoji snažnija korelacija između teškoća, zaposlenja i stupnja obrazovanja nego kod studenata bez teškoća. To znači da se slijepi studenti nakon završetka barem više škole brže zapošljavaju od onih koji imaju srednjoškolsko obrazovanje. Dakle, što slijepa osoba dosegne viši stupanj obrazovanja, to će se lakše zaposliti od osobe bez teškoća. S druge pak strane postoje podaci s našeg područja koji ukazuju na višu stopu nezaposlenosti slijepih osoba i na njihovu inertnost pri traženju posla. Iako slijepa osoba ne percipiraju svoju teškoću kao veliki problem i nisu pesimistične kad je riječ o dobivanju posla, pomalo začuđuje podatak da se slijepa osoba češće odlučuju za tzv. „pasivni način traženja posla“ (preko Hrvatskog zavoda za zapošljavanje, preko prijatelja, novina), odnosno, ne odlaze u institucije, ne prezentiraju se poslodavcima i nisu zainteresirane za pokretanje vlastitog posla (Kiš-Glavaš, 2009).

Nisam uspjela pronaći evidenciju o broju slijepih studenata koji traže zaposlenje i o njihovoj uspješnosti u tome, a i pitanje je postoje li uopće takvi podaci. U Uredu za studente s invaliditetom uspjela sam jedino saznati da se slijepi studenti nalaze u nezavidnom položaju i da im je doista teško naći studentski posao, jer još uvijek vlada diskriminirajući stav prema

¹⁷ Preuzeto sa www.ncset.hawaii.edu/.../Supporting%20Individuals [4.9.2013.]

njima. No, Ured već nekoliko godina uspješno surađuje s jednim telefonskim operaterom u Hrvatskoj koji Uredu šalje natječaj za poslove u koje želi uključiti i studente s teškoćama. Kako bismo mogli saznati nešto više o ovome, slijepi studenti iz intervjua pokušat će nam na temelju vlastitog iskustva opisati podudara li se njihovo mišljenje sa stavom Ureda.

6.7. SLOBODNO VRIJEME SLIJEPOG STUDENTA

Kad sam govorila o obrazovnom uspjehu slijepih studenata, spomenula sam da oni više vremena provode učeći i izvršavajući sve fakultetske obveze nakon predavanja od svojih videćih kolega. Iz tog razloga slijepim studentima ne ostaje puno vremena za slobodne aktivnosti i za druženja izvan fakulteta.

Zbog nemogućnosti da vide ljude kojima su svakodnevno okruženi, teško s njima stupaju u interakciju i rijetko sklapaju prijateljstva. Problem se javi i ukoliko slijepi student izrazi želju za sudjelovanjem u nekoj aktivnosti slobodnog vremena. Naime, mnogo studenata prati sportska događanja, a i sami se bave sportom, pa bi im se i slijepi studenti mogli pridružiti barem u sudjelovanju na utakmicama. No, s obzirom da se tijekom sportskog natjecanja zbivaju brojne akcije koje osoba najbolje može doživjeti ako ih vidi, slijepi student biva zakinut za potpuni doživljaj atmosfere. Zbog toga će slijepi student odustati od odlaska na takva okupljanja i time će sve više slabiti njegov odnos s kolegama i vršnjacima.

Slijepu studente treba poticati da putuju, da se informiraju o svakodnevnim zbivanjima, da prate političke aktualnosti i po mogućnosti da se uključe u političke udruge mladih i sudjeluju u raspravama, da redovito posjećuju kina, kazališta i koncerte, da čitaju knjige i slično.

Ovo su samo neki od primjera aktivnosti u kojima bi slijepi student mogao sudjelovati i tako se integrirati. No, zbog manjka samopouzdanja i nerazumijevanja okoline, slijepi student nerijetko ostane izoliran i ne participira u društvenim zbivanjima. Prema tome, da bi se potaknula integracija slijepih studenata, ne treba se osvrnati samo na njihov obrazovni uspjeh i na temelju toga generalizirati o njihovom položaju u društvu. Potrebno je promovirati aktivnosti u kojima bi zajedno sudjelovali studenti s teškoćama i oni bez njih, a to može krenuti od samih visokoškolskih ustanova na kojima se svi studenti svakodnevno susreću. Tako će se jačati svijest o važnosti društvene uključenosti marginalizirane populacije i poticati slijepu studente da i sami poduzmu korake za vlastito prihvaćanje.

7. EMPIRIJSKI DIO

7.1. ODREĐENJE PROBLEMA ISTRAŽIVANJA

7.1.1. Problem i cilj istraživanja

Istraživanje provedeno za potrebe ovog rada pripada području specijalne pedagogije. Njime je obuhvaćeno nekoliko slijepih studenata koji pohađaju nastavu na jednoj od visokoškolskih sastavnica, kako bi se dobio kratki prikaz njihove integracije tijekom školovanja, a posebno na studiju. Obrađuju se teme poput nastavne prilagodbe, obrazovnog uspjeha, prostorne pristupačnosti ustanova, prilagodbe u menzi i domovima, međusobnih odnosa, slobodnog vremena. Prema tome, glavna pitanja na koja se želi dobiti odgovor su:

- S kojim se nastavnim, prostornim i inim prilagodbama susreću slijepi studenti na fakultetu i jesu li ih imali i u prethodnim razinama školovanja?
- Jesu li im jednako dostupni svi oblici potpore kao i studentima bez teškoća?
- Utječe li sljepoća na njihov obrazovni uspjeh i provođenje slobodnog vremena?

Spoznajni je cilj istraživanja uočiti kakav je trenutni položaj slijepih studenata u visokoškolskom obrazovanju, što je pozitivno, a na čemu bi se još trebalo poraditi kako bi njihova integracija bila što uspješnija. Pragmatički je cilj iskoristiti dobivene teorijske spoznaje o slijepim studentima za daljnja istraživanja u tom području i za eventualno poboljšanje njihova položaja.

7.1.2. Hipoteze istraživanja

S obzirom na raznovrsnost tematskih područja koja se obrađuju u radu, postavljeno je nekoliko hipoteza:

H1 Vrtičke aktivnosti te nastava u školi i na fakultetu prilagođene su slijepim osobama

H2 Vrtići, škole i fakulteti fizički nisu prilagođeni slijepim osobama

H3 Slijepi učenici i studenti vrednovani su prema drugačijim kriterijima od učenika i studenata bez teškoća

H4 Slijepi studenti imaju pogodnosti pri dobivanju smještaja

H5 Slijepim je studentima omogućena financijska potpora tijekom studija

H6 Slijepi studenti imaju jednake šanse pronaći posao

H7 Slijepim je studentima smanjena dostupnost prilagođene literature

H8 Studentske menze nisu prilagođene slijepim osobama

H9 Slijepi su studenti jednako uključeni u aktivnosti slobodnog vremena kao i studenti bez teškoća

7.2. PROVOĐENJE ISTRAŽIVANJA

7.2.1. Uzorak istraživanja

U intervjuu je sudjelovalo 5 slijepih studenata sa Sveučilišta u Zagrebu, 4 studentice i 1 student. Napomenula bih da je prvotno trebalo sudjelovati 8 slijepih studenata, no 3 je ipak odustalo.

Četiri su ispitanika s Filozofskog fakulteta, a jedna je studentica s Fakulteta političkih znanosti. Slijepa studentica koja studira na Fakultetu političkih znanosti studira novinarstvo, a studenti Filozofskog fakulteta studiraju talijanski jezik, francuski jezik, psihologiju te informacijske i komunikacijske znanosti.

7.2.2. Instrument istraživanja

Kako bih dobila kratki presjek školovanja slijepih studenata od predškolske dobi do fakulteta i uočila kakav je njihov trenutni položaj u visokoškolskom obrazovanju, odlučila sam provesti polustrukturirani intervju. S obzirom da su pitanja bila jasno postavljena i s okvirnim smjernicama te su se međusobno povezivala, ispitanici su ih mogli prilagođavati svojim odgovorima, intervenirati i na njih odgovarati relativno brzo.

7.2.3. Način provođenja istraživanja

Intervju se najčešće provodio posrednim putem, putem Skype-a, e-maila i chata, budući da smo u vrijeme provođenja intervjua ispitanici i ja bili prostorno udaljeni i vremenski ograničeni. Tijekom razgovora odgovori su se pomno bilježili, a pri analizi i interpretaciji podataka međusobno su se i uspoređivali. Ispitanicima je zajamčena diskretnost, a informacije dobivene kroz intervju koristit će se isključivo u svrhu ovog rada. Također, ukoliko žele, mogu dobiti uvid u rezultate istraživanja.

7.3. ANALIZA I INTERPRETACIJA PODATAKA

7.3.1. Prilagođenost aktivnosti i nastave slijepim osobama tijekom školovanja

Ispitanici smatraju da ih u predškolskoj ustanovi odgajateljice nisu isključivale iz svakodnevnih aktivnosti koje su izvodila sva djeca, što potvrđuje teorijska saznanja o tome opisana u radu. Dapače, smatraju da je stav odgajateljica prema njima bio iznimno korektan, da su se prema njima odnosile jednako kao i prema ostaloj djeci i da nisu radile razlike među njima. Moram napomenuti da jedna od ispitanica nije odgovorila na sva pitanja postavljena za predškolsko obrazovanje, jer je u to vrijeme imala zdravi vid i nisu joj bile potrebne nikakve

posebne prilagodbe. Druga je pak ispitanica navela da su se odgajateljice također ponašale prema njoj jednako kao i prema drugoj djeci, ali je navela da joj je jedna aktivnost bila prilagođena:

„Ne sjećam se da je bilo posebnih prilagodbi, osim kad se radilo o crtanju. U tom sam slučaju, primjerice, mogla raditi plastelinom.“ (I.)

Što se tiče boravka u školi, svi su ispitanici bili uključeni u redovni nastavni program, a uz to je dvoje ispitanika imalo i individualizirani pristup. Zanimljivo je da, usprkos tome što se u radu ističe važnost suradnje slijepog djeteta, škole i ustanove poput Centra za odgoj i obrazovanje „Vinko Bek“, jedan ispitanik uopće nije bio uključen u programe takvih ustanova, a oni koji su bili, nisu zadovoljni dobivenim. Primjerice, problem koji se javio bila je prostorna udaljenost, jer stručnjaci iz Centra „Vinko Bek“ nisu mogli redovito posjećivati slijepu djecu u drugim gradovima. Zatim, jedna od ispitanica smatra da joj rad s defektologinjom nije puno koristio, jer se najčešće svodio na pomoć u učenju, što njoj nije bilo potrebno. Kao pozitivno navodi to što joj je defektologinja pribavljala materijale na brajici pa je mogla sve paralelno raditi s drugom djecom. Jedna od ispitanica je pak navela da joj se u Centru „Vinko Bek“, u kojem je pohađala glazbenu školu, nije svidio odnos nastavnika prema njoj i drugoj djeci, da se nije dobro uklopila i da se tamo uopće nije dobro osjećala. To je pomalo zabrinjavajuće, jer bi takve ustanove trebale služiti tome da se potakne samopouzdanje kod slijepo osobe, da se ona osjeća ugodno i zadovoljno i da se prihvati onakvom kakva ona jest, s teškoćom ili bez nje. No, usprkos tom lošem iskustvu, navela je i što joj je pozitivno donio boravak ondje:

„Vrijeme provedeno u Centru utjecalo je pozitivno što se tiče socijalizacije s drugom djecom. Imala sam priliku upoznati i učenike s višestrukim oštećenjima te smatram da su mi takvi kontakti pomogli da naučim shvaćati i poštovati različitost.“ (I.)

Nastavnici su se u školama većinom korektno odnosili prema ispitanicima, no bilo je i iznimaka. Primjerice, ispitanik Z. navodi da nekim nastavnicima uopće nije bilo jasno da on ima problema s vidom i da ne može u potpunosti pratiti sve što se zbiva na nastavi. Nadalje, ispitanica D. kaže da joj neki nastavnici nisu htjeli čitati bilješke ukoliko su ih projicirali preko grafoskopa, već je morala posuđivati bilješke od kolega iz razreda i kod kuće ih prepisivati, u čemu bi joj pomagala majka diktirajući tekst. Neugodno me iznenadila informacija ispitanice I. koja je istaknula da je u osnovnoj školi jedna učiteljica razredne nastave uopće nije htjela u svom razredu, a da su neki nastavnici zahtijevali da im se dodatno plati čitanje s ploče. S obzirom da se sve više govori o integraciji slijepih osoba u redovni odgojno-obrazovni sustav, doista se nadam da su danas nastavnici osvješteniji i da su ovi loši

primjeri iz prakse stvar prošlosti. To nam može potvrditi i izjava jedne od ispitanica koja kaže da je njena učiteljica u osnovnoj školi odlučila naučiti brajicu kako bi joj pomagala u nastavi i samostalno pripremala materijale za rad.

Metodička prilagodba svodila se najčešće na diktiranje i čitanje informacija naglas, kako bi ih moji ispitanici mogli zapisati. Ispitanica I. navela je da su joj kolege iz razreda ili nastavnici čitali titlove i opisivali scene ukoliko su gledali neki film, što ona ponekad nije ni tražila, jer, kako kaže, oslanjala se na sluh i zaključivala na temelju zvukova. Nitko od ispitanika tada nije imao asistenta u nastavi, no danas se stvari mijenjaju pa je sve više škola, posebno osnovnih, koje traže i zapošljavaju osobe koje će biti asistenti učenicima s teškoćama.

Ispite su podjednako polagali i pismeno i usmeno. Ako je bio pismeni, pisalo se na brajevoj mašini, a kasnije na laptopu, kad su savladali uporabu računala. Jedna je ispitanica izjavila da je najčešće dobivala više vremena na raspolaganje za pismeni ispit, dok ga ostali nisu dobili. Zanimljivo je da je ispitanica P. izjavila da joj uopće nije bilo potrebno više vremena od ostalih učenika, iako je pisala na brajici, ali da je uvjerena da bi ga dobila da je zatražila. Od posebnih pomagala za rad i učenje ispitanici su se koristili brajevom mašinom, brajevom elektronskom bilježnicom, računalom sa čitačem ekrana i brajevim retkom te folijama za slijepe za geometriju.

Kod ispitanika se uočava razlika u savladavanju sadržaja u pojedinim nastavnim predmetima. Najčešće su lakše pratili i učili jezike, povijest, biologiju i geografiju, izuzevši pokazivanje na zemljopisnoj karti koje im je predstavljalo problem, a teže matematiku, fiziku i kemiju. Ispitanica T. smatra da bi matematiku lakše savladala da je imala adekvatnu literaturu i da joj je nastavnik bolje pristupio. Također, problem je što se u tim predmetima nalaze apstraktne stvari, što je slijepim učenicima vrlo teško pojmiti. Teškoće se javljaju i pri crtanju grafova ili izvođenja pokusa u kemiji koje nisu mogli vidjeti pa su im se opisivali. Ispitanica D. pak ima drugačije mišljenje. Njoj su prirodni predmeti bili draži i lakše ih je savladavala od primjerice jezika. Razlog tome je to što do srednje škole nije dobila računalo s govornom jedinicom, crni tisak nije vidjela, a brajicu je, kako kaže, mrzila. Također, nije pratila televiziju, filmove i slične sadržaje preko kojih bi naučila jezike, a i sama je smatrala da slijepa osoba ne može naučiti strani jezik. No, danas shvaća da nije bila u pravu. Neobično je da nitko od ispitanika nije spomenuo glazbenu kulturu kao nastavni predmet koji bi im bio drag, a u teorijskom je dijelu opisano kako se slijepa osoba najčešće pronalaze u glazbi, u njoj uživaju, a neki se i odluče njome profesionalno baviti. Izdvojila bih komentar ispitanika Z. o problematičnom nastavnom predmetu, jer ga nijedna ispitanica nije spomenula, a opisan je u teorijskom dijelu rada:

„Podjednako sam savladavao sve predmete, osim tjelesnog odgoja; nastavnicima nije bilo jasno da ne vidim loptu.“

Usprkos poteškoćama najviše je ispitanika prolazilo s odličnim uspjehom u školi, a dvoje ispitanika s vrlo dobrim i dobrim uspjehom.

Ako se osvrnemo na prilagođenost nastave na fakultetu, moram istaknuti da je većina ispitanika iznijela pozitivna iskustva, naglasivši kako su profesori i asistenti vrlo fleksibilni i spremni na suradnju. Iako ne pripremaju posebne materijale za rad, ukoliko oni postoje u elektronskom obliku, unaprijed ih pošalju slijepim studentima na e-mail ili ih donesu na USB-u. Ako je potrebno nešto pročitati, profesori i asistenti sami to pročitaju slijepom studentu ili zamole nekoga od kolega s predavanja da napravi isto. Međutim, postoje i profesori koji nisu voljni dijeliti svoje materijale sa slijepim studentom. Tako studentica I., koja studira strani jezik, nailazi na poteškoće prilikom korištenja literature potrebne primjerice za pisanje seminarskih radova, zadaća ili jednostavno za učenje. Kaže da neki profesori zanemaruju činjenicu da je slijepa i da ne može na jednaki način i jednako brzo kao i ostali studenti doći do informacija. Ako materijali ne postoje u elektronskom obliku, potrebno ih je skenirati, što zahtijeva više vremena, a ponekad je to teško izvedivo, jer je materijal oštećen, podcrtan, pisan rukom i slično. Stoga nerijetko nailazi na nerazumijevanje profesora. Studentica P. pak ističe da se ona sama javi profesoru i objasni mu situaciju, i na taj način ostvare uspješnu suradnju. U teorijskom se dijelu spominje da je važno da se slijepi student obrati profesorima i ostalom osoblju, da se zastupa, da bude aktivan, jer će time jačati svoje samopouzdanje i sposobnost da se izbori za prava koja mu pripadaju.

Kod polaganja ispita ispitanici kombiniraju pismeno i usmeno odgovaranje, a samo jedna studentica ispите polaže isključivo usmeno. Njoj profesor ili asistent čita pitanja i zapisuje njene odgovore, a ima i dvostruko više vremena za ispit od ostalih studenata. No, kako kaže, s obzirom da je riječ o usmenom ispitu koji se brže izvodi, toliko joj vremena uopće nije ni potrebno. Pismeni se ispit najčešće polaže na računalu. Studentica P. navela je jednu vrlo važnu stvar koja se odnosi na polaganje ispita i kojom zapravo želi istaknuti da se slijepi studenti mogu snaći i da se na njih ne treba gledati kao na „osobe s posebnim potrebama“:

„S obzirom na tehnologiju kojom student raspolaže i željom koju ima, polaže ispите.“

Od posebnih pomagala za učenje i rad ispitanici koriste brajevu bilježnicu, računalo s govornom jedinicom i skener za digitalizaciju stručne literature.

U skladu s odgovorima ispitanika djelomično potvrđujem Hipotezu 1. Iako postoje određene prilagodbe za slijepo osobe tijekom njihova školovanja, još uvijek postoje neke prepreke i predrasude koje im otežavaju potpunu integraciju i ravnopravnost.

7.3.2. Fizička prilagođenost vrtića, škola i fakulteta slijepim osobama

Četiri su se ispitanika složila da vrtić koji su pohađali ni na koji način nije bio prilagođen slijepim osobama, čak ni prostorije u kojima su boravili. Dakle, nije se vodila briga o razmještanju prostorija, o dostupnosti materijala ni o prilazu samom vrtiću. Jedna ispitanica nije odgovarala na pitanja vezana uz predškolsko obrazovanje jer, kako kaže, dok je pohađala vrtić, još uvijek nije imala oštećenje vida; ono se javilo kasnije, točnije s 12 godina, kao posljedica operacije tumora.

U osnovnim i srednjim školama mojih ispitanika situacija je gotovo ista kao i u vrtiću. Čak jedna ispitanica zagovara stav da fizička prilagođenost prostora slijepim osobama uopće nije potrebna, jer se one mogu bez većih problema snalaziti u svom okruženju. No, neki ispitanici navode da su škole iskazale otvorenost za eventualne prilagodbe, ukoliko bi im to bilo potrebno. Tako ispitanica D. navodi kako ju je na početku srednje škole ravnateljica pozvala na razgovor i pitala što misli o tome da smanji njen razred na 20 učenika, umjesto da ih bude oko 30, te da njen razred bude uvijek u jednoj učionici, odnosno, da se ne sele pod svakim odmorom. Budući da je to bio jedini matematički razred u njejoj županiji, ispitanica je odbila taj prijedlog pa ih je na kraju bilo 32. Ispitanica zatim završava mišlju:

„Nikad se nisam htjela ni po čemu razlikovati od ostalih, tako da sam odlučila da je bolje da se selimo svaki odmor.“

Ispitanica I. također ističe svoje iskustvo s prilagodbama navodeći, doduše, kako u školi nije postojala neka posebna fizička prilagođenost, ali je u nižim razredima osnovne škole njenom razredu dodijeljena učionica u prizemlju, točnije u hodniku u kojem, osim te, nije bilo drugih učionica, pa je bilo lako kretati se. Od petog do osmog razreda, pak, mijenjali su kabinete po potrebi i selili se po cijeloj školi. U srednjoj je školi imala sreću što je zgrada bila vrlo mala, pohađao ju je manji broj učenika pa joj je bilo jednostavno snalaziti se u njoj.

Što se tiče fizičke prilagođenosti fakulteta, analizom intervjua dolazim do zaključka da ispitanici imaju različite stavove glede spomenutih prilagodbi. Neki od njih smatraju da fakulteti nisu prilagođeni za kretanje slijepih osoba, a da bi trebali biti, jedna ispitanica ostaje pri mišljenju da fizička prilagodba fakulteta uopće nije potrebna slijepim studentima, a od jedne sam ispitanice uspjela saznati da je ona vrlo zadovoljna uređenjem i pristupačnosti fakulteta koji pohađa. Spomenula bih da je zadovoljna ispitanica studentica Filozofskog fakulteta, što je razlikuje od ostalih slijepih studenata-ispitanika s njenog Fakulteta koji imaju negativne stavove.

Izdvojila bih komentar studentice T. koja kaže:

„Na Filozofskom fakultetu nije bilo potrebe za prilagodbama, sve dok nisu izgradili novu veliku knjižnicu koja je nespretna za samostalno snalaženje. Osobno se tamo svejedno krećem sama, no bilo bi mi sigurno lakše da se stave kratke taktilne trake od ulaza u knjižnicu do lifta ili stepenica, da ne kružim okolo, zabijam se u klupe itd..“

Na kraju ovog dijela zaključujem da je jedna ispitanica protiv prilagodbi, jer smatra da joj kao slijepoj osobi ne trebaju, a dvjema je studenticama omogućeno da u školi borave samo u jednoj učionici. Međutim, s obzirom da se od vrtića do fakulteta nisu realizirale nikakve druge prilagodbe kojima bi im se olakšalo kretanje i snalaženje, potvrdila bih Hipotezu 2.

7.3.3. Vrednovanje slijepih učenika i studenata

Svi su ispitanici gotovo jednako odgovorili na pitanje o njihovom vrednovanju u školi. Naime, smatraju da za njih nisu postojali posebni kriteriji vrednovanja i da se po tome nisu razlikovali od drugih učenika. Ispitanica I. je, međutim, napomenula da je kod nje uvijek postojala sumnja upravo u tom području, često se pitala ocjenjuju li je nastavnici prema „nižim“ kriterijima zbog njene teškoće. To ju je motiviralo da ulaže više vremena u učenje i da bude vrednovana i ocjenjena u skladu s pokazanim znanjem. Jedino je ispitanica D. izjavila da je primijetila razliku u vrednovanju u srednjoj školi iz fizike. Naime, ispitanica nije trebala rješavati sve zadane zadatke, već samo one jednostavnije, kako na kompliciranijim zadacima ne bi izgubila puno vremena i budući da joj je teško predočiti si sheme iz zadataka. Prema tome, uvijek je imala manji broj mogućih bodova na testovima.

Što se tiče uspjeha u školi, 3 ispitanika bili su odlični učenici i u osnovnoj i u srednjoj školi, jedna ispitanica je prolazila s vrlo dobrim uspjehom u osnovnoj, a s dobrim u srednjoj školi, a jedan ispitanik je i osnovnu i srednju školu prošao s dobrim uspjehom.

Pri polaganju prijemnog ispita za upis na fakultet ispitanici su najčešće imali asistente, a neki su ispit dobili i na brajici. Također, imali su i više vremena za pisanje ispita. U skladu s time neki su ispitanici upisivani na fakultet prema malo drugačijim kriterijima. Iako dvoje ispitanika tvrdi da nisu imali pogodnosti pri upisu na fakultet i da su za njih vrijedila ista pravila kao i za studente bez teškoća, ostalo troje ispitanika navodi da su postojale neke razlike. Primjerice, dvije su ispitanice polagale iste prijemne ispite kao i ostali studenti, ali im je glavni uvjet za upis bio da zadovolje bodovni prag. U tom slučaju imaju direktan upis na željeni smjer. Jedna ispitanica pak naglašava da nije imala takav način vrednovanja, već je za jedan dio pismenog ispita prag bio nešto niži nego za ostale. Dodatni bodovi za upis nisu se dobivali.

Svi su se ispitanici složili da tijekom studija nije bilo nikakvih razlika prilikom ocjenjivanja njihovog rada i znanja, što ih je motiviralo da nastave studiranje i da ne pomišljaju na prekid studija. Opći uspjeh ispitanika na fakultetu varira od ocjene dobar do ocjene odličan.

Na temelju odgovora ispitanika ne bih u potpunosti potvrdila Hipotezu 3 prema kojoj su slijepi učenici i studenti vrednovani i ocjenjivani prema drugačijim kriterijima. Naime, iako se uočavaju razlike u visokoškolskom obrazovanju, i to isključivo pri polaganju prijemnog ispita i upisu na fakultet, u školama takvih razlika nije bilo. Također, za vrijeme studija ispitanici nisu primijetili dodatne ili „snižene“ kriterije, postavljana su im ista pitanja kao i studentima bez teškoća te su na taj način vrednovani i njihovi odgovori.

7.3.4. Pronalazak i prilagodba smještaja za slijepo studente

Od petero ispitanika jedna ispitanica studira u mjestu prebivališta pa nema iskustva s dobivanjem smještaja u studentskom domu ili s traženjem stanova. Ispitanici najčešće ne znaju kakva je situacija s prilagodbama u stanovima, ali ispitanica D. kaže da se njen boravak u stanu ni po čemu ne razlikuje od drugih ljudi, da joj je stan opremljen kao i drugima, da nema posebnih prilagodbi i da se u njemu dobro snalazi.

Troje ispitanika za vrijeme trajanja studija živi u studentskim domovima i smatra da im oni nisu prilagođeni. Iako ispitanica P. ističe da prilagodba uopće nije potrebna, ispitanik Z. navodi da bi bilo dobro kad bi se slijepim studentima olakšalo kretanje i snalaženje u domu, i to tako da se studentski dom opremi podnim usmjerivačima za slijepo i slabovidne.

Ispitanici su se složili da slijepi studenti izravno dobivaju smještaj u studentski dom, samo moraju donijeti na uvid dokumentaciju o teškoći. Također, slažu se s navedenim podatkom u teorijskom dijelu rada da slijepi studenti u studentskom domu dobivaju sobu u kojoj su sami, i to najčešće na 1. katu 1. paviljona, jer je, kako kaže studentica P., taj paviljon otvoren cijelu godinu i studenti se iz njega ne moraju seliti na kraju svake godine. Međutim, nastavlja ispitanica P., trenutno je veći broj slijepih studenata nego prije pa to više nije praksa iz jednostavnog razloga, a taj je da na tom katu više nema dovoljno mjesta. Ona je također boravila na 1. katu i zadovoljna je smještajem, no smatra da je katkad nedostajala neka osoba koja vidi kako bi joj nešto pročitala ili bilo što pomogla. Isto tako smatra da studente s teškoćama (posebno slijepo i slabovidno) treba slobodno i bez nekog većeg premišljanja smještati u sve ostale paviljone, jer im sobe ne trebaju biti prilagođene.

Što se tiče studenta-asistenta, spomenutog u teorijskom dijelu, ispitanici naglašavaju da asistenti u studentskim domovima postoje, ali su na raspolaganju studentima s tjelesnim oštećenjima. Pomažu im u obavljanju osnovnih dnevnih potreba 24h na dan. Iako rade sa

studentima u invalidskim kolicima, katkad pomognu i slijepim studentima u orijentaciji, ako im treba nešto pročitati i slično.

Analizom odgovora svojih ispitanika potvrđujem Hipotezu 4 da slijepi studenti imaju neke pogodnosti pri dobivanju studentskog smještaja izvan mjesta prebivališta, odnosno imaju pravo direktno dobiti smještaj u studentskom domu ukoliko pribave potrebnu dokumentaciju kojom potvrđuju postojanje oštećenja vida.

7.3.5. Pravo na financijsku potporu za slijepe studente

Na pitanje o mogućem dobivanju stipendija za slijepe studente neki ispitanici nisu znali dati odgovor. Primjerice, dvije ispitanice nikad nisu tražile stipendiju pa ni ne znaju kakva je procedura i koji su uvjeti za njeno dobivanje. Kod dviju se ispitanica pak uočava suprotnost u mišljenjima. Ispitanica T. smatra da stipendija u Hrvatskoj općenito ima vrlo malo pa tako i za studente s teškoćama, no sama činjenica da automatski dobivaju studentski dom, ipak im smanjuje dodatne troškove. Ispitanica D. pak napominje da ne prima stipendiju, ali da poznaje studente s teškoćama koji se žale kako im trenutna financijska sredstva nisu dovoljna, no kad se uzme u obzir da sva pomagala za rad slijepi studenti imaju pravo dobiti besplatno na doznaku, da imaju pravo na izravan smještaj u studentski dom i da imaju invalidninu u iznosu od 1250 kn i dječji doplatok od 830 kn koji dobivaju do 27. godine, smatra da bi sve to trebalo biti dovoljno.

Hipotezu 5 ne mogu ni potvrditi ni odbaciti, jer od pet ispitanika njih troje uopće nije upoznato s procedurom dobivanja stipendija niti ih to zanima. Dok jedna od ispitanica ipak smatra da stipendija za slijepe studente nema dovoljno, druga pak smatra da je slijepim studentima omogućeno dovoljno financijskih sredstava za život. Ako se pak osvrnemo na podatke iz teorijskog dijela rada prema kojima su u prošloj akademskoj godini stipendiju Sveučilišta u Zagrebu dobila tri studenta s oštećenjima vida od ukupno 21 studenta s teškoćama, smatram da bi se u tom pogledu trebalo ipak nešto poduzeti i time omogućiti većem broju studenata s teškoćama pravo na dobivanje stipendija, jer slijepi studenti, kao i studenti s drugim teškoćama, imaju više troškova izvan fakulteta, i to ponajviše zbog češćih zdravstvenih pregleda.

7.3.6. Mogućnost pronalaska posla za slijepog studenta

Zanimljiva mi je činjenica da četiri od pet ispitanika uopće nije tražilo studentski posao, što bi im donijelo još financijskih sredstava, a možda i iskustvo u budućoj struci. Samo je ispitanica T. istaknula da je tražila posao, ali su je odbili zbog sljepoće. U poslu se tražio

telefonist sa znanjem talijanskog jezika, no oni su svejedno ustanovili da bi im netko bez teškoća više odgovarao. Ako se osvrnemo na opisanu situaciju, onda možemo reći da je u ovom slučaju uistinu bila prisutna diskriminacija zbog teškoće koju ispitanica ima, iako je ona sama studentica talijanskog jezika čije je poznavanje bilo uvjet za posao. Usprkos tome, ni ovdje ne mogu potvrditi ni odbaciti Hipotezu 6, jer se većina ispitanika o ovoj tematici nije izjasnila.

7.3.7. Dostupnost literature slijepim studentima

Ispitanici su gotovo jednako odgovorili na pitanje o dostupnosti literature u knjižnici. Naime, smatraju da je to glavni problem s kojim se susreću za vrijeme studija. Da bi se mogli služiti potrebnim materijalom za rad, moraju uložiti mnogo truda i vremena u njegovu prilagodbu. Knjižnice ne obiluju literaturom na brajici pa ih slijepi studenti moraju sami skenirati i obrađivati kod kuće. Zatim, ponekad zamole nekog kolegu s fakulteta da provjeri skenirani materijal i prepravi moguće greške koje se javljaju zbog podcrtanih knjiga, lošeg tiska i slično. Ako je moguće, od nekog starijeg slijepog studenta zatraže već skenirane materijale pa im to djelomično olakša posao. Postoje, međutim, određene udruge koje se bave skeniranjem literature umjesto studenata, no, kako navodi studentica P., neke od njih isključivo zahtijevaju članstvo i aktivno sudjelovanje u njihovim aktivnostima. Nadalje, studentica D. ističe da u fakultetskoj knjižnici redovito posuđuje literaturu i obrađuje ju, ali u toj istoj knjižnici još nikad nije učila. Razlog je zapravo vrlo jednostavan: računalo kojim se mora služiti pri učenju nema govornu jedinicu koja joj pomaže u radu. Prema tome, sve materijale nosi kući, samostalno ih obrađuje i iz njih onda uči.

Izdvojila bih izjavu studentice T. o dostupnosti literature, kojom nam daje do znanja da je to vrlo važan i veliki problem s kojim se susreću slijepi studenti i zbog kojeg nerijetko ostanu zakinuti za nove i njima privlačne informacije:

„Vjerujem da je svaki student znatiželjan i da bi htio pročitati i nešto izvan stručne literature, a da je vezano uz njegovu domenu. To znači da treba provesti nekoliko sati ispred skenera da dobije knjigu koju i on može čitati.“

Analizom odgovora ispitanika potvrđujem Hipotezu 7, jer se studenti slažu da im je smanjena mogućnost dolaženja do prilagođene literature. Smatraju da još uvijek nema dovoljno skenirane literature i prepisane na brajicu pa moraju uložiti mnogo više svog vremena za rad i pripremu materijala. U sklopu Ureda za studente s invaliditetom Sveučilišta u Zagrebu provodi se obrada knjižnične građe koju je moguće pribaviti pa ovim putem

apeliram na suradnju s Uredom, jer će im se, vjerujem, time olakšati posao i skratiti vrijeme potrebno za učenje i rad.

7.3.8. Pristupačnost studentske menze

Riječi ispitanika podudaraju se s oskudnim saznanjima iz teorijskog dijela rada o pristupačnosti studentskih menzi slijepim studentima. Svi se studenti slažu da se u njima ne uočavaju nikakve fizičke prilagodbe i da se u njima moraju snalaziti kao i studenti bez teškoća, no opisuju i lijepe geste zaposlenika i drugih studenata koji im pomažu pri odabiru jela.

Studenti spominju dvije menze koje se ističu po ljubaznosti i uslužnosti prema slijepim studentima, a to su menza u Cvjetnom naselju i u kampusu Borongaj. Nažalost, kažu da se ostale menze time ne mogu pohvaliti. Ukratko, kao što je već bilo otprilike opisano u teorijskom dijelu rada, slijepi i slabovidne osobe imaju svoja dva stola za koja sjednu kad uđu u menzu. Tada kuharice dolaze do njih, kažu im što se nudi za jelo i donesu ono što su naručili.

Ako sagledamo s aspekta fizičke prilagođenosti studentske menze, u tom slučaju možemo potvrditi Hipotezu 8, odnosno, da menza nije prilagođena slijepim studentima. No, ako se vodimo mišlju nekih ispitanika da im fizička prilagodba zapravo i nije potrebna i da se oni mogu bez većih problema kretati i orijentirati u prostoru u kojem se nalaze, tada možemo reći da su po pitanju međuljudskih odnosa dvije studentske menze iznimno privlačne slijepim studentima. Međutim, i ovdje ima još prostora za nadogradnju i promjene, jer su slijepi studenti nezadovoljni razinom empatije, solidarnosti i pomoći u drugim menzama.

7.3.9. Uključenost slijepih studenata u aktivnosti slobodnog vremena

Značajna je informacija da su svi ispitanici bili, a većinom i ostali, članovi nekih udruga u kojima provode svoje slobodno vrijeme. Primjerice, studentica T. zadnjih nekoliko godina sudjeluje na prilagodbi filmova slijepim osobama. Kaže da je taj posao ispunjava, jer osim što radi ono što voli, lijepo je znati da će taj rad nekome također olakšati praćenje filma. Jedna je ispitanica članica virovitičkog saveza slijepih, a ostalo dvoje ispitanika Hrvatskog saveza slijepih u Zagrebu. Međutim, ono što im je zajedničko je njihovo nezadovoljstvo radom udruga. Naime, smatraju da se slijepi osobe u udrugama rijetko susreću, da aktivnosti nisu raznolike i zanimljive te da je oskudan rad s mladima.

Što se tiče druženja s drugim studentima na fakultetu i u slobodno vrijeme, većina je ispitanika iznimno zadovoljna suradnjom. Posebno naglašavaju visoku razinu pomoći koju

dobivaju tijekom studija od svojih kolega i koji su im na raspolaganju kad im negdje zapne. Izvan fakulteta pokušavaju biti što aktivniji, odlaze u kazalište, na koncerte i slična zbivanja. Jednoj su ispitanici ipak draži prijatelji iz srednje škole pa se s njima više druži i izlazi na različita mjesta.

Ispitanica T. vjeruje da, usprkos svakodnevnim susretima s drugim studentima na fakultetu, sporije sklapa prijateljstva od ostalih zbog teškoće koju ima, a studentica P. pak naglašava da se izvan fakulteta ne druži s kolegama jer to ne želi. Drugačijeg je mišljenja ispitanica I. koja ističe da je sklopila mnoga prijateljstva i da se u većini slučajeva viđa s kolegama i izvan fakulteta. Pomažu joj više nego itko drugi, štoviše, smatra da bi bez njih sve bilo mnogo teže. Ispitanik Z. dijeli takvo mišljenje, ali ujedno i napominje da bi se nakon fakulteta mogao više družiti s ostalim studentima; ponekad, naime, nije jednostavno organizirati zajedničko slobodno vrijeme.

Usprkos pozitivnim iskustvima koje se iznijeli ispitanici, pomalo me razočarala činjenica da nitko od ispitanika ne surađuje s Uredom za studente s invaliditetom Sveučilišta u Zagrebu i ne sudjeluje u njegovom radu. Vjerujem da bi Ured mogao još kvalitetnije odrađivati svoj posao kad bi se više studenata angažiralo i kad bi nudili konstruktivne prijedloge za poboljšanje svog položaja na Sveučilištu. Sve u svemu, mogla bih potvrditi Hipotezu 9, jer je većina ispitanika aktivna u slobodno vrijeme, sklapa nova prijateljstva i stječe različita iskustva.

7.3.10. Zaključna razmatranja na temelju provedene analize

Nakon obrade podataka i njihove interpretacije možemo zaključiti da je ukupno 5 postavljenih hipoteza u potpunosti potvrđeno (Hipoteza 2, Hipoteza 4, Hipoteza 7, Hipoteza 8, Hipoteza 9), dvije su djelomično potvrđene (Hipoteza 1 i Hipoteza 3), a s obzirom da je manji broj ispitanika sudjelovao u intervjuu i da o nekim tematskim područjima uopće nemaju saznanja, Hipotezu 5 (dobivanje stipendija) i Hipotezu 6 (dobivanje posla) teško je potvrditi ili odbaciti. Da bi se dobile konkretnije informacije, potrebno je doći u kontakt s više slijepih studenata među kojima bi se možda pronašli oni koji imaju iskustva s navedenim situacijama i koji bi nam mogli dati jasniju sliku o tome.

Možemo reći da su slijepi studenti koji studiraju izvan mjesta prebivališta gotovo u potpunosti zadovoljni načinom organizacije studentskog smještaja u domu. Izravno dobivanje studentskog doma rasterećuje ih od dodatnih troškova. Nadalje, uočena je i aktivnost slijepih studenata izvan fakulteta i njihova želja da sudjeluju u društvenim zbivanjima. Osim što na taj

način čine dobro sebi, jer jačaju socijalizaciju i samopouzdanje, postaju osobe od čijeg će rada i truda i buduće generacije s istim ili sličnim problemima imati koristi.

Iako se pokazalo da su prilagođenost nastave i vrednovanje slijepih osoba djelomično zadovoljeni, tu još uvijek ima prostora za poboljšanje. Potrebno je uložiti još više energije u suradnju, kako učenika i studenata s matičnim školama i fakultetima tako i institucija međusobno. Smatram da je važno slijepim učenicima i studentima ukazati na pomoć koju mogu dobiti ukoliko se sami odvaže pristupiti nastavnicima, kolegama i inim faktorima, jer će time nestajati eventualna neznanja i predrasude koji mogu narušiti kvalitetu školovanja slijepih osoba.

U potpunosti su nužne promjene u području fizičke prilagođenosti vrtića, škola, fakulteta i studentskih menzi te u području dostupnosti literature. Iz dobivenih podataka mogli smo uočiti negativan stav ispitanika prema uređenosti odgojno-obrazovnih ustanova, odnosno prema njihovoj pristupačnosti, neovisno o (rijetkim) pozitivnim iskustvima koje su ispitanici iznijeli. Kao gorući problem naglašavaju otežanu dostupnost potrebne literature. Nema puno stručnih knjiga i časopisa koji su prepisani na brajicu pa velik posao pada na samog slijepog studenta koji mora uložiti poprilično vremena ne bi li uopće pripremio materijale za rad. Problem je i nerazumijevanje studenata bez teškoća koji uništavaju knjige i časopise podcrtavanjem, šaranjem i trganjem dijelova stranica, jer se time automatski otežava slijepom studentu prijepis teksta na brajicu ili pretvaranje istog u digitalni oblik.

Osim što bih naglasila potrebu većeg angažmana udruga, škola, fakulteta, osoblja i samih slijepih učenika i studenata u svladavanju prepreka na njihovom obrazovnom putu, važno je osvijestiti cjelokupnu javnost o problemima koji su, doduše u manjoj mjeri nego prijašnjih godina, još uvijek prisutni na svim odgojno-obrazovnim razinama, a koji su opisani i pojašnjeni kroz provedenu analizu podataka.

8. ZAKLJUČAK

Ideja o integracijskom tipu obrazovanja donijela je značajne promjene u percipiranju mogućnosti i sposobnosti slijepih osoba te u njihovu sudjelovanje u društvenom životu, posebno u odgojno-obrazovnom procesu. Slijepo dijete, poput djece bez teškoća, želi biti aktivno, igrati se, učiti, uočavati i stvarati, i pritom znati da ima podršku i pomoć cijele zajednice. Danas se na slijepu djecu u predškolskoj i školskoj dobi skreće više pozornosti nego prije, mijenja se metodika rada i osmišljavaju novi načini pristupa toj djeci. No, pitanje je što je s odraslim slijepim osobama, točnije, s onima koji svoje školovanje žele nastaviti na nekoj od visokoškolskih sastavnica.

Na temelju intervjua provedenog sa slijepim studentima pokušao se dobiti uvid u tijek njihova školovanja od najranije dobi do fakulteta. Iz njihovih iskustava raspoznajemo razinu osviještenosti okoline, od najniže u kojoj nastavnici ne žele slijepog učenika u svom razredu ili žele biti dodatno plaćeni za pomoć tom učeniku, do najviše razine u kojoj nastavnik odluči učiti brajčno pismo kako bi slijepom djetetu sam pripremao materijale za rad, u kojoj nastaju nove institucije čiji je zadatak brinuti o slijepim studentima, poput Ureda za studente s invaliditetom, i u kojoj slijepa osoba postaje punopravni član zajednice.

Usprkos tome što je slijepim osobama omogućeno pohađanje redovnog programa u vrtićima i školama i što su uočeni pozitivni pomoci u njihovoj integraciji, prostora za manevre još uvijek ima dovoljno. Ne bi bilo loše obratiti pažnju na sposobnost kretanja i orijentacije slijepih u vrtićima, školama, fakultetima, studentskim menzama i domovima, i eventualno uložiti financijska sredstva u restrukturiranje tih prostora.

Istraživanje pokazuje da je nužna bolja suradnja između odgojno-obrazovnih ustanova i udruga koje okupljaju slijepce, ponajviše radi kontinuiranog nadograđivanja i nadopunjavanja literature na brajici i u digitalnom obliku, što se uspostavilo kao najveći problem s kojim se slijepi susreću.

Metodika izvođenja nastave kao i oblici rada preduvjet su za kvalitetu učenja. Stoga je slijepom učeniku i studentu od iznimne važnosti da mu se pristupi na način koji razumije, koji može percipirati i koji mu može pomoći. Ispitanici iz istraživanja generalno su pokazali pozitivan stav i mišljenje o nastavnom procesu i odnosu nastavnika prema njima, no poneki su naišli i na nerazumijevanje nastavnika.

Za slijepce je studente regulirano pitanje smještaja u studentske domove pa na temelju svoje teškoće dobivaju izravan smještaj. Time im se umanjuju troškovi studiranja. A kad je o

financijskoj potpori riječ, bilo bi dobro ponuditi više stipendija studentima s teškoćama, pa tako i slijepim studentima, jer je te populacije sve više u visokoškolskim ustanovama.

S obzirom da se pokazalo da ispitanici nemaju studentske poslove, a većina ih nije ni tražila, i usprkos tome što im je za izvršenje fakultetskih obveza potrebno više vremena nego studentima bez teškoća, slijepi su studenti društveno aktivni, surađuju s udrugama slijepih u kojima provode aktivnosti kroz koje upoznaju osobe s različitim teškoćama i socijaliziraju se, odlaze na koncerte, kazališta, sportska zbivanja i slično.

Zaključujem da trenutni položaj slijepih studenata nije toliko zabrinjavajući koliko je možda bio prije deset ili dvadeset godina. U društvu je prisutna svijest o važnosti uključivanja slijepih u visokoškolsko obrazovanje, jer je to njihovo temeljno pravo, što se vidi iz pozitivnih iskustava koje su ispitanici u istraživanju opisali. Međutim, njihova integracija još uvijek nije potpuna. Na pojedinim bi područjima trebalo uložiti dodatne napore, i to posebno na području ujednačavanja prava i podrške na nacionalnoj razini, budući da još uvijek na nekim sveučilištima, pa time i na njihovim sastavnicama, nisu jasno definirane mogućnosti koje bi se pružile slijepim studentima, kao ni institucije koje bi pratile njihovu provedbu.

9. LITERATURA

Knjige i članci

1. Arndt, K. (2011), *College Students Who Are Deaf-Blind*. National Consortium on Deaf-Blindness, 7, str. 1. – 6.
2. Benjak, T. i sur. (2013), *Izvešće o osobama s invaliditetom u Republici Hrvatskoj*. Zagreb: Hrvatski zavod za javno zdravstvo, Služba za javno zdravstvo.
3. Biasiol Babić, R. (2009), *Vrednovanje i ocjenjivanje s posebnim osvrtom na učenike s teškoćama u razvoju integrirane u redovni sustav odgoja i obrazovanja*. Metodički obzori, 4 (1-2), str. 207. – 219.
4. Biondić, I. (1993), *Integrativna pedagogija: odgoj djece s posebnim potrebama*. Zagreb: Školske novine.
5. Boman, S. (2006), *Post-secondary Education for Blind and Partially Sighted Students*. Alberta: Athabasca.
6. Borić, S., Tomić, R. (2012), *Stavovi nastavnika osnovnih škola o inkluziji*. Metodički obzori 16, 7 (3), str. 75. – 86.
7. Bouillet, D. (2010), *Izazovi integriranog odgoja i obrazovanja*. Zagreb: Školska knjiga.
8. Cerić, H. (2008), *Mogućnost konstituiranja teorije inkluzivnog obrazovanja*. Metodički obzori 3, 1, str. 49. – 62.
9. Ćirić, J. i sur. (2013), *Osiguravanje minimalnih standarda pristupačnosti visokog obrazovanja za studente s invaliditetom u Republici Hrvatskoj*. Zagreb: EduQuality.
10. Daniels, E. R., Stafford, K. (2003), *Kurikulum za inkluziju: razvojno-primjereni program za rad s djecom s posebnim potrebama*. Zagreb: Udruga roditelja Korak po korak za promicanje kvalitete življenja djece i obitelji.
11. Keserović, S., Rožman, R. (2013), *Razlike u stavovima slijepih osoba i zdravstvenih djelatnika o statusu slijepih osoba u društvu – pregledni članak*. Karlovac: SG/NJ 2013, 18, str. 133. – 141.
12. Kiš-Glavaš, L. (2009), *Aktivnosti i prepreke u zasnivanju radnog odnosa za osobe s invaliditetom*. Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja, 45 (1), str. 63. – 72.
13. Kochhar-Bryant, C., Bassett, D.S., Webb, K.W. (2009), *Transition to Postsecondary Education for Students With Disabilities*. California: Corwin Press.
14. Leutar, Z., Štambuk, A. (2007), *Invaliditet u obitelji i izvori podrške*. Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja, 43 (1), str. 47. – 61.

15. Milenović, Z.M. (2011), *Inclusive education as a consequence of the globalisation process*. Metodčki obzori 12, 6 (2), str. 73. – 79.
16. Milenović, Ž. (2011), *Stil vodstva nastavnika inkluzivne nastave*. Život i škola, 25 (57), str. 154. – 167.
17. Nenadić, K. (2007), *Učenik s oštećenjem vida u redovitoj školi: upute za odgojitelje, učitelje, nastavnike i roditelje djece s oštećenjima vida koja su integrirana u redovite škole*. Zagreb: Hrvatski savez slijepih.
18. Panier Bagat, M., Sasso, S. (2007), *L'altra crescita. Percorsi osservativi e descrittivi dello sviluppo psicosociale delle persone con disabilità*. Milano: FrancoAngeli.
19. Runjić, T., Znaor, M., Oberman-Babić, M. (2000), *Razlike u sociometrijskom položaju učenika oštećena vida glede školskog uspjeha*. Napredak: časopis za pedagošku teoriju i praksu, 142 (1), str. 77. - 88.
20. Sachs, D., Schreuer, N. (2011), *Inclusion of Students with Disabilities in Higher Education: Performance and participation in student's experiences*. Disability Studies Quarterly, 31 (2), str. 1. – 17.
21. Scott, R. (2009), *Undergraduate Educational Experiences: The Academic Success of College Students with Blindness and Visual Impairments*. Raleigh.
22. Sekulić – Majurec, A. (1997), *Integracija kao pretpostavka uspješnije socijalizacije djece i mladeži s teškoćama u razvoju: očekivanja, postignuća, perspektive*. Društvena istraživanja, 30-31 (4-5), str. 537. – 550.
23. Stodden, R.A. i sur. (2001), *Current status of educational support provision to students with disabilities in postsecondary education*. Journal of Vocational Rehabilitation 16, str. 189. – 198.
24. Špelić, A., Zuliani, Đ. (2011), *Uloga empatije u socijalizaciji djece s teškoćama u razrednim sredinama*. Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja, 47 (2), str. 96. – 108.
25. Šušnjara, S. (2008), *Odnos prema djeci s posebnim potrebama*. Školski vjesnik, 57 (3-4), str. 321. – 337.
26. Tupek, A. (2010), *Digitalizacija građe za slijepo i slabovidne osobe. Potrebe i mogućnosti*. Vjesnik bibliotekara Hrvatske, 53 (2), str. 105. – 116.
27. Zrilić, S. (2011), *Djeca s posebnim potrebama u vrtiću i nižim razredima osnovne škole. Priručnik za roditelje, odgojitelje i učitelje*. Zadar: Sveučilište u Zadru.
28. Zrilić, S., Košta, T. (2008), *Specifičnost rada sa slijepim djetetom u vrtiću i školi s posebnim naglaskom na slušnu percepciju*. Magistra Iadertina, 3 (3), str. 171. - 186.

29. Žic Ralić, A., Cvitković, D. (2011), *Razlike u procjenama adaptivnog ponašanja djece s teškoćama u školskom okruženju*. Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja, 47 (1), str. 109. – 127.

Internetske stranice

1. <http://www.public.mzos.hr/fgs.axd?id=19673>: *Pravilnik o osnovnoškolskom i srednjoškolskom odgoju i obrazovanju učenika s teškoćama* [26.7.2013.]
2. <http://www.oecd.org/countries/croatia/38614202.pdf>: *Obrazovne politike za učenike u riziku i učenike s teškoćama u razvoju u Jugoistočnoj Europi* [28.7.2013.]
3. http://www.disabilitaincifre.it/descrizioni/integrazione_scolastica.pdf: *Istruzione e integrazione scolastica delle persone con disabilità* [1.8.2013.]
4. <https://www.google.hr/search? =pomagala+za+slijepe&tbm=isch&um=1> [5.8.2013.]
5. www.ncset.hawaii.edu/.../Supporting%20Individuals: *Supporting Individuals with Disabilities in Postsecondary Education* [4.9.2013.]
6. www.hpedsb.on.ca/.../ReedexecutivesummaryBlind...: *Access to and Success in Post-Secondary Education for Students with Visual Impairment and Blindness* [4.9.2013.]
7. http://www.unizg.hr/uredssi/images/datoteke/pravilnik_ured_za_studente_s_invaliditetom.pdf: *Pravilnik o organizaciji i djelovanju Ureda za studente s invaliditetom Sveučilišta u Zagrebu* [8.9.2013.]

10. SAŽETAK

Ovaj rad podijeljen je na dva dijela, teorijski i empirijski. U teorijskom dijelu rada opisane su glavne karakteristike sljepoće kao teškoće koja pojedincu onemogućuje potpuno spoznavanje okoline, i integracije kao procesa koji slijepoj osobi omogućuje ravnopravno sudjelovanje u odgoju i obrazovanju. Također, da bi se uočio trenutni položaj slijepih na visokoškolskim sastavnicama, prethodi mu prikaz obrazovanja slijepih osoba u predškolskoj i školskoj dobi. Raspravlja se o prostornom okruženju, obrazovnom uspjehu, nastavnim prilagodbama i društvenim odnosima. To se opisuje i u području visokoškolskog obrazovanja, u kojem se još obrađuju teme poput studentskog smještaja, prehrane, poslova, financijske, vršnjačke i institucionalne podrške te slobodnog vremena.

U empirijskom dijelu rada analizirani su podaci dobiveni putem intervjua s petero slijepih studenata Sveučilišta u Zagrebu. Informacije se temelje na njihovim iskustvima stečenim tijekom školovanja i pokazuju u kojim se područjima vide pozitivni pomaci, a u kojima bi se još trebalo aktivnije djelovati. Zadovoljni su regulacijom studentskog smještaja, provođenjem slobodnog vremena i metodičkim prilagodbama, a problematičnim najviše smatraju nedostupnost literature i fizičku prilagođenost ustanova. Prema tome, cilj rada je prikazati trenutni položaj slijepih u sustavu visokoškolskog obrazovanja te potaknuti na daljnja istraživanja i promišljanja o postojećim problemima.

Ključne riječi: integracija slijepih studenata, metodičke i prostorne prilagodbe, smještaj, menza, slobodno vrijeme

ABSTRACT

The thesis consists of two parts, theoretical and empirical. In the theoretical part are described the main characteristics of blindness, as a difficulty that prevents an individual to perceive the environment in its entirety, and of integration as a process that enables a blind person to participate equally in education. In addition, to understand a current position of the blind people in higher education, it is presented an educational process in preschool and school period. There is a discussion about environment, success, methodical adjustments and social relations. Those themes are also described in the area of higher education in which are elaborated also the themes like accommodation for students, alimentation, job, financial, colleague and institutional support and free time.

In the empirical part of the thesis were analyzed the data that emerged from the interview with five blind students of the University of Zagreb. The information are based on their educational experiences and demonstrate in which areas can be seen the positive progress and in which of them should operate more actively. They are satisfied with a regulation of accommodation for students, with spending their free time and methodical adjustments, but they see the problem in inaccessibility of literature and in physical adjustment of institutions. Therefore, the aim of the thesis is to demonstrate the current position of the blind students and also to be an inspiration for further researches and reflexions of existing problems.

Keywords: integration of blind students, methodical and environmental adjustments, accommodation, student restaurant, free time